

Terorizam kao sigurnosna ugroza turizma Europske unije

Beštak, Vedran

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Tourism and Hospitality Management / Sveučilište u Rijeci, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:191:822842>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of Tourism and Hospitality Management - Repository of students works of the Faculty of Tourism and Hospitality Management](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu
Sveučilišni diplomski studij

VEDRAN BEŠTAK

Terorizam kao sigurnosna ugroza turizma Europske unije
Terrorism as a security threat to the tourism of European union

Diplomski rad

Opatija, 2024.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu
Sveučilišni diplomski studij
Marketing u turizmu

Terorizam kao sigurnosna ugroza turizma Europske unije
Terrorism as a security threat to the tourism of European union

Diplomski rad

Kolegij:	Turizam, terorizam i migracije	Student:	Vedran BEŠTAK
Mentor:	izv. prof. dr. sc. Maja NIKŠIĆ RADIĆ	Matični broj:	3963/23

Opatija, srpanj 2024.

SVEUČILIŠTE U RIJECI UNIVERSITY OF RIJEKA
FAKULTET ZA MENADŽMENT U TURIZMU I UGOSTITELJSTVU
FACULTY OF TOURISM AND HOSPITALITY MANAGEMENT
OPATIJA, HRVATSKA CROATIA

IZJAVA O AUTORSTVU RADA I O JAVNOJ OBJAVI OBRANJENOG DIPLOMSKOG RADA

Vedran Beštak

(ime i prezime studenta)

3963/23

(matični broj studenta)

Terorizam kao sigurnosna ugroza turizma Europske unije

(naslov rada)

Izjavljujem da sam ovaj rad samostalno izradila/o, te da su svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima, bilo da su u pitanju knjige, znanstveni ili stručni članci, Internet stranice, zakoni i sl. u radu jasno označeni kao takvi, te navedeni u popisu literature.

Izjavljujem da kao student–autor diplomskog rada, dozvoljavam Fakultetu za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Sveučilišta u Rijeci da ga trajno javno objavi i besplatno učini dostupnim javnosti u cjelovitom tekstu u mrežnom digitalnom repozitoriju Fakulteta za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Sveučilišta u Rijeci.

U svrhu podržavanja otvorenog pristupa diplomskim radovima trajno objavljenim u javno dostupnom digitalnom repozitoriju Fakulteta za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Sveučilišta u Rijeci, ovom izjavom dajem neisključivo imovinsko pravo iskorištavanja bez sadržajnog, vremenskog i prostornog mog diplomskog rada kao autorskog djela pod uvjetima *Creative Commons* licencije CC BY Imenovanje, prema opisu dostupnom na <http://creativecommons.org/licenses/>.

U Opatiji, _____ 8. srpanj 2024.

Potpis studenta

Sažetak

Turizmu i terorizmu zajedničko je korištenje suvremene tehnologije i ovisnost o medijima. U turizmu, percepcija rizika, stavovi i dohodak turista ključni su za donošenje odluka o putovanju. Dok turisti uzimaju u obzir sigurnosne savjete te pokušavaju umanjiti opaženi rizik povezan s terorističkim prijetnjama, terorizam negativno utječe na prihode od turizma, no taj učinak je uglavnom kratkoročan, jer se turisti često vraćaju nakon određenog vremena. Fenomen "mračnog turizma" također može povećati interes za mjesta koja su bila meta napada. Međunarodni turizam može pridonijeti širenju ideologija i mobilnosti terorističkih mreža, što povećava rizik od transnacionalnog terorizma. Utjecaj terorizma na turizam izraženiji je u zemljama u razvoju zbog manjeg kapaciteta za upravljanje kriznim situacijama. Kombinacija terorizma i političke nestabilnosti ozbiljnije utječe na potražnju za turizmom nego sam terorizam, a intenzivno medijsko izvještavanje također može pojačati negativan utjecaj na turizam, čak i u zemljama koje nisu direktno pogođene terorizmom. Analiza mikrolokacija poput Pariza i Barcelone pokazuje pad turističke potražnje nakon napada, dok druge destinacije bilježe porast broja turista zbog percepcije veće sigurnosti. Istraživanje naglašava potrebu za učinkovitom protuterorističkom strategijom i upravljanjem percepcijom javnosti kako bi se ublažili negativni učinci na turizam.

Ključne riječi: terorizam; sigurnost; Europska unija; turizam

Summary

Tourism and terrorism share the use of modern technology and reliance on the media. In tourism, the perception of risk, attitudes, and income levels of tourists are crucial for making travel decisions. While tourists consider safety advice and attempt to minimize perceived risks associated with terrorist threats, terrorism negatively impacts tourism revenues. However, this effect is mostly short-term, as tourists often return after a certain period. The phenomenon of "dark tourism" can also increase interest in places that have been targets of attacks. International tourism can contribute to the spread of ideologies and the mobility of terrorist networks, which increases the risk of transnational terrorism. The impact of terrorism on tourism is more pronounced in developing countries due to their lower capacity to manage crisis situations. The combination of terrorism and political instability has a more serious effect on tourism demand than terrorism alone. Additionally, intensive media coverage can amplify the negative impact on tourism, even in countries not directly affected by terrorism. Analysis of micro-locations like Paris and Barcelona shows a decline in tourism demand following attacks, while other destinations experience an increase in tourist arrivals due to the perception of greater safety. Research highlights the need for effective counter-terrorism strategies and public perception management to mitigate the negative effects on tourism.

Key words: terrorism; security; European union; tourism

Sadržaj

Uvod	1
1. Važnost turizma za Europsku uniju	3
1.1. Ekonomska važnost turizma u Europskoj uniji	5
1.2. Kulturna razmjena i diplomacija u Europskoj uniji	7
1.3. Analiza ključnih trendova turizma u Europskoj uniji	9
1.4. Ključne destinacije i atrakcije	10
1.5. Trenutni sigurnosni izazovi unutar Europske unije	13
1.5.1. Teroristički napadi	14
1.5.2. Zločin lokalnog stanovništva nad turistima	16
1.5.3. Promet	17
1.5.4. Pandemija	18
1.5.5. Izbjeglička kriza	19
1.5.6. Ratovi	20
1.5.7. Kibernetička sigurnost	21
2. Sigurnosne ugroze u turizmu	23
2.1. Terorizam	25
2.2. Kriminal	27
2.3. Zdravstvene krize	28
2.4. Prirodne katastrofe	28
2.5. Politička nestabilnost	30
3. Terorizam kao sigurnosna ugroza turizma	31
3.1. Teorije terorizma	33
3.2. Vrste terorizma	34
3.3. Ekonomske posljedice terorizma	36
3.3.1. Reputacijska šteta	37
3.3.2. Gubitak povjerenja turista	38
3.4. Upravljanje kriznim situacijama	39
3.4.1. Uloga tehnologije	40
3.4.2. EUROPOL	41
3.5. Pregled dosadašnjih istraživanja	44

4.	Analiza utjecaja terorizma na turizam na primjeru odabranih europskih zemalja	49
4.1.	Utjecaj terorizma na turističke dolaske i potražnju u Europskoj uniji	49
4.2.	Analiza na primjeru Francuske	51
4.3.	Analiza na primjeru Njemačke	55
5.	Budući trendovi i projekcije	58
5.1.	Predviđanje budućih sigurnosnih izazova	60
5.2.	Inovacije i strategije za ublažavanje budućih prijetnji	61
	Zaključak	64
	Bibliografija	66
	Popis ilustracija	71

Uvod

Europska unija nije u potpunosti ovisna o turizmu, međutim turizam igra značajnu ulogu u ekonomiji Europske unije, koja je ujedno i najposjećeniji kontinent na svijetu. Tome doprinosi višestoljetna kultura i kulturna baština, bioraznolikost i pristupačnost domicilnog stanovništva. Svakako pozitivna uloga Europske unije iščitava se u olakšavanju slobodnog kretanja ljudi, usluga, roba i kapitala te uporabom jedinstvene valute. Rizici poput terorizma, kriminala i zdravstvenih kriza mogu ugroziti turizam. Navedene prijetnje mogu, osim reputacije, ugroziti i ljudske živote. Stoga je važna uspostava sustava za sprječavanje sigurnosnih prijetnji ili kontinuirano unaprjeđenje istih ukoliko oni već postoje, te mogućnost brzog oporavka u slučaju ostvarenja takvih prijetnji.

Teroristički napadi postali su česta pojava 21. stoljeća u Europskoj uniji. Miješanjem kultura i ljudi različitih pozadina dolazi do povremenih sukobljavanja na geografskom području koje je početkom stoljeća determinirao sklad, inkluzivnost i liberalnost. Dolaskom izazovnijih godina za stari kontinent, potrebno je preispitati postojeće determinante sigurnosti od takvih sukoba, odnosno terorističkih napada. Jedna od temeljnih odrednica Europske unije je inkluzivnost, no znači li to da baš svi imaju jednak pristup življenju i radu u jednoj od država članica?

Uzevši u obzir sve navedeno može se definirati problem istraživanja: turizam u Europskoj uniji suočava se s različitim sigurnosnim rizicima, a ti izazovi mogu imati negativne posljedice na ekonomiju, reputaciju destinacija i povjerenje turista, kao i predmet istraživanja: razumjeti utjecaj terorizma i ostalih ugroza na turizam u Europskoj uniji.

Navedeno ima za cilj utvrditi je li i u kojoj se mjeri utjecaj terorizma odražava na turističke dolaske i potražnju, odnosno odgovoriti na istraživačko pitanje: koja je veza između terorizma, turizma i turističke potražnje i dolazaka?

Sukladno navedenom problemu i predmetu istraživanja postavljene su sljedeće hipoteze:

H1: Postoji značajna povezanost između terorističkih napada u EU i turističke potražnje.

H2: Teroristički napadi unutar EU značajno smanjuju broj turističkih dolazaka, utječući tako na turizam kao društveno ekonomski fenomen.

Pri obradi teme ovog diplomskog rada korištene su sljedeće metode: deduktivna metoda - koja polazi od najšireg značenja i generalizacije pojmova do specifičnih znanja o određenoj

temi, metode analize i sinteze, deskriptivna metoda, metoda generalizacije, te metoda ukazivanja na prednosti i nedostatke.

Ovaj rad sastavljen je od pet glavnih poglavlja. U prvom poglavlju "Važnost turizma za Europsku uniju" opisan je ekonomski značaj turizma za Europsku uniju i opće koristi od turizma, trenutni turistički trendovi i glavne točke interesa za posjetitelje. Drugo poglavlje opisuje osnovne tipove sigurnosnih ugroza i njihove značajke, kao što su terorizam, kriminal, zdravstvene krize, prirodne katastrofe i politička nestabilnost. Nadalje, treće poglavlje stavlja naglasak na "Terorizam kao sigurnosnu ugrozu turizma", a u ovom poglavlju iznesen je i pregled prethodnih istraživanja u tabličnom prikazu. Četvrto poglavlje glavni je dio ovog rada, gdje je uz pomoć korelacijske analize, provedeno istraživanje odnosa terorističkih napada i utjecaja na turističke dolaske u Europskoj uniji općenito, Francuskoj i Njemačkoj. U završnom, petom poglavlju razmatraju se "Budući trendovi i projekcije", dok su u zaključku predstavljena sveobuhvatna zaključna razmatranja te su izneseni ključni rezultati provedenog istraživanja. U bibliografiji su navedeni recentni izvori korišteni tijekom obrade teme u ovom radu.

1. Važnost turizma za Europsku uniju

Turizam igra važnu ulogu u današnjem modernom svijetu, uključujući ekonomiju države, društveni angažman, obrazovanje pa čak i politiku. Okidač je u oblikovanju stava cijelog društva prema kulturi, umjetnosti, prirodi, fizičkom i mentalnom zdravlju. Turistička aktivnost predstavlja indikator razvijenosti kvalitete života lokalnog stanovništva i razvijenosti država. Isto tako, ima velik utjecaj na korištenje prostora i infrastrukture, stvaranje radnih mjesta, te povećanje regionalne razvijenosti.¹ Empirijska istraživanja pokazala su da turizam ima snažan utjecaj na povećanje ekonomske aktivnosti gospodarstva. Korelacija turizma i ekonomskog rasta, ukazuje da taj odnos nije privremen, već dugotrajan. Isto tako, istraživanja ukazuju na brz i trenutni utjecaj turizma na ekonomski rast – promjene i fluktuacije turističke aktivnosti mogu utjecati na ekonomski rast u kratkom vremenskom periodu, pogotovo na ekonomije koje su u velikoj mjeri ovisne o turizmu.² Dakle, veza turizma i ekonomskog učinka, naglašava važnost turističkog sektora kao pokretača rasta.

Svjetska turistička organizacija donijela je u rujnu 2015. godine Agendu održivog razvoja do 2030. godine koja uključuje 17 ciljeva održivog razvoja, od kojih su neki više, neki manje, direktno ili indirektno povezani s turizmom.

Slika 1. Ciljevi održivog razvoja Agende 2030. UNWTO

Izvor: UNWTO – Svjetska turistička organizacija

¹ Florek, "The role of tourism in European Union–selected issue," 41-52.

² Matzana, Oikonomou i Polemis, "Tourism activity as an engine of growth: Lessons learned from the European Union," 177.

Agenda je holistički usmjerena na ispunjavanje svih ciljeva i postizanje održivog razvoja za sve dionike.³ S trenutnim članstvom od 159 članica u Svjetskoj turističkoj organizaciji, potiče se implementacija Globalnog etičkog kodeksa za turizam (donesenog rezolucijom A/RES/406(XIII) na trinaestoj Općoj skupštini WTO-a, Santiago, Čile, od 27. rujna do 1. listopada 1999.), kako bi se maksimizirao turistički socio-ekonomski doprinos, a istovremeno smanjio mogući negativni učinak.⁴ Iz Globalnog etičkog kodeksa za turizam zanimljivo je istaknuti sljedeći citat, a relevantan za problematiku ovog rada, gdje su sve članice “čvrsto uvjerenе da turizam predstavlja vitalnu silu mira i čimbenik prijateljstva i razumijevanja među narodima svijeta zahvaljujući izravnim, spontanim i neposrednim kontaktima koje potiče među muškarcima i ženama različitih kultura i načina života.”⁵

Važno je istaknuti neke od osnovnih determinanti povezanosti turizma i ciljeva održivog razvoja, poput činjenice da turizam omogućuje prihod stvaranjem poslova na lokalnoj razini i razini zajednice, naravno ukoliko postoji potražnja. Nadalje, može utjecati na poticanje održive poljoprivrede promovirajući proizvodnju i potrošnju, a sve u okviru cilja smanjenja gladi u svijetu. Isto tako, porezni prihodi proizašli od turizma mogu se uložiti u zdravstvo, a turizam ima potencijal promovirati uključivost. Također, može ojačati žene, osobito omogućavajući izravne poslove i prihode, dok zahtjev za ulaganje u turizam za pružanje komunalnih usluga može igrati ključnu ulogu u postizanju pristupa vodi i sigurnosti. Kao sektor koji je energetski intenzivan, turizam može ubrzati prelazak na povećane udjele obnovljive energije. Ako promatramo turizam kao trgovinu uslugama, može se reći da je jedan od četiri najveća izvoza na globalnoj razini, a njegov se razvoj oslanja na kvalitetnu javnu i privatnu infrastrukturu. Turizam može biti moćan alat za razvoj zajednice i smanjenje nejednakosti ako se njime uključi lokalno stanovništvo i svi ključni dionici u njegovom razvoju. Isto tako, može unaprijediti urbanu infrastrukturu i pristupačnost, promicati regeneraciju i očuvati kulturnu i prirodnu baštinu, imovinu na kojoj turizam ovisi. Kako se turizam vrti oko milijarde susreta ljudi različitih kulturnih pozadina, sektor može poticati multikulturalnu i međuvjersku toleranciju i razumijevanje, postavljajući tako temelje za mirnija društva.

³ Navedeni ciljevi mogu se promatrati u odnosu na turizam, terorizam i migracije, no ovaj rad baziran je na odnos terorizma i turizma, stoga će odnos tih dvaju pojmova biti detaljnije analiziran.

⁴ Svjetska turistička organizacija, 4 stupa održivog razvoja turizma

⁵ Svjetska turistička organizacija, Globalni etički kodeks za turizam; preambula, 2.

Gledajući turizam na razini Europske unije može se zaključiti da ima multiplikativnu funkciju, doprinosi ekonomskom prosperitetu, obogaćivanju kulture, regionalnom razvoju, održivosti i međunarodnom utjecaju, odnosno statusu, a svim tim doprinosi izgradnji integrirane europske zajednice.

1.1. Ekonomska važnost turizma u Europskoj uniji

Gledajući unatrag, razvoj Europske unije zasnovan je na tri glavna procesa: produbljivanje u kontekstu politike, regulative i ekonomske liberalizacije, proširivanje ekonomskih i drugih ovlasti te proširenje u kontekstu broja članica unije.⁶ Iako je nivo razvoja zemalja članica oduvijek varirao, najnovija proširenja (nove članice) doprinijele su većem srazu u ekonomskom, društvenom, pravnom i okolišnom pogledu nego ikad. Sve siromašnije države postajale su članice te ih je trebalo integrirati u ravnopravno sudjelovanje kako ekonomskim, tako i političkim procesima Europske unije. Ciljem postizanja "hvatanje" razvijenijih članica, Europska unija postigla je dogovor u Rimu s ciljem ekonomske i društvene kohezije slabije razvijenih država članica.⁷

Kao jedan od najvažnijih ekonomskih i društvenih fenomena suvremenog doba, turizam predstavlja ključni pokretač ekonomije, ne samo u Europskoj uniji, već i globalno. Osim što je važna receptivna regija, značajno je i emitivno tržište. Europljani čine polovicu ukupne potrošnje u turizmu, što jasno ukazuje na veliku kupovnu moć. S obzirom na sve navedeno i unatoč varijacijama u turističkim rezultatima diljem Europske unije, može se zaključiti veliki potencijal za poticanje ekonomskog rasta te poboljšanje životnog standarda i kvalitete života građana.

Postoji nekoliko indikacija da će značaj koji je turizam doživio proteklih nekoliko desetljeća, nastaviti u nadolazećem periodu. Makroekonomski gledano, turistički sektor predstavlja ključnu privlačnu snagu te pozitivno utječe na niz procesa, između ostalog i na zapošljavanje. Za Vladu na globalnoj razini, jedan od najvažnijih zadataka je poticanje

⁶ Radić, Petrić i Ivandić, "Contribution of tourism to economic convergence in the European Union member states," 2913.

⁷ Sala i Martin, "X. X. The classical approach to convergence analysis," 1019-1036.

razvoja turističkog sektora zbog njegove značajne uloge u stvaranju radnih mjesta, jer se velik broj zemalja suočava s visokom nezaposlenošću.⁸ U pretpandemijskoj, 2019. godini, sektor je predstavljao 10,4% globalnog BDP (US\$ 10,3 bilijuna), te 10,5% svih poslova (334 milijuna).⁹ Imajući u vidu spori oporavak nakon COVID-19 krize, danas, odnosno 2023. godine, sektor predstavlja 9,1% svjetskog BDP-a, što je porast od 22% u odnosu na 2022. godinu i samo 4,1% ispod rekordne razine koja je postignuta 2019. godine.¹⁰

Tablica 1. Udio turizma u BDP-u na globalnoj razini

Država	BDP	Zadnji dostupni podaci
Macao (Kina)	87,2%	2023.
Aruba	70,4%	2023.
Bahami	41,9%	2023.
Fiji	35,0%	2023.
Hrvatska	25,8%	2023.

Izvor: Svjetsko vijeće za putovanja i turizam

Tablica 2. Udio turizma u BDP-u na europskoj razini

Država	BDP	Zadnji dostupni podaci
Hrvatska	25,8%	2023.
Grčka	18,5%	2023.
Portugal	19,6%	2023.
Malta	13,6%	2023.
Italija	10,5%	2023.

Izvor: Svjetsko vijeće za putovanja i turizam

U kontekstu udjela turizma u bruto domaćem proizvodu na svjetskoj razini ističu se Aruba i Macao (Kina) s više od 70% udjela, dok je Hrvatska prva s najvećim udjelom turizma u BDP-u od svih europskih zemalja.

⁸ Darabos i Könyves, "Significance of Tourism in Economy of the EU's Member States, Particularity Concerning the Employment," 689-696.

⁹ World Travel & Tourism Council, Travel and Tourism Economic Impact 2023

¹⁰ Ibid.

Isto tako, može se promatrati i odnos zaposlenih u turizmu na svjetskoj i europskoj razini.

Tablica 3. Udio zaposlenih u turizmu na globalnoj razini

Država	Zaposlenih (u 000)	Zadnji dostupni podaci
Indija	29.683	2020.
Japan	6.010	2021.
Filipini	6.000	2022.
Tajland	4.190	2022.
Sjedinjene Američke Države	4.150	2022.

Izvor: Svjetska turistička organizacija

Tablica 4. Udio zaposlenih u turizmu na europskoj razini

Država	Zaposlenih (u 000)	Zadnji dostupni podaci
Ujedinjeno Kraljevstvo	3.640	2023.
Španjolska	2.750	2023.
Francuska	2.000	2023.
Turska	1.700	2022.

Izvor: Svjetska turistička organizacija

Iz tablica 3. i 4. vidljivo je da na svjetskoj razini predvodi Indija s gotovo 30 milijuna zaposlenih u turizmu, što je gotovo 5 puta više od Japana koji drži drugu poziciju sa 6,01 milijuna zaposlenih u turizmu. Ako promatramo Europu, na prvom mjestu je Ujedinjeno Kraljevstvo s 3,64 milijuna zaposlenih u turizmu, dok drugo mjesto zauzima Španjolska.

1.2. Kulturna razmjena i diplomacija u Europskoj uniji

Turizam Europske unije više je od ekonomskog boljitka, on služi kao moćno sredstvo za kulturnu razmjenu i diplomaciju. Potiče razumijevanje, suradnju i mir među narodima. Jasna je višeslojna uloga turizma u promicanju kulturne raznolikosti, čuvanju baštine i jačanju diplomatskih odnosa unutar Europske unije.

Turizam predstavlja kanal za kulturnu diplomaciju, doprinoseći tako dijalogu i suradnji među svim dionicima, odnosno narodima. Bogata kulturna ostavština naroda i zemalja

Europske unije, poticaj je za međusobno razumijevanje i poštovanje, a na taj način omogućuje rušenje barijera u korist gradnje mostova između granica. Međunarodni događaji, kulturni festivali, pristup baštini i slično, služe kao platforme za međukulturni dijalog, promovirajući vrijednosti poput tolerancije, raznolikosti i inkluzivnosti.

Europska unija obiluje bogatstvom kulturne baštine, od srednjovjekovnih dvoraca do životopisnih urbanih centara. Ključna uloga u očuvanju tih mjesta je turizam, na način da generira prihode iz kojih se vrše sanacije, renovacije i generalno očuvanje takvih objekata, a omogućuje i podizanje svijesti o njihovoj povijesnoj važnosti. UNESCO-v popis svjetske baštine predstavlja najvrjedniju baštinu, privlačeći tako turiste iz cijelog svijeta i doprinoseći identitetu i ponosu lokalne zajednice.

Tablica 5. Popis svjetske baštine prema UNESCO

Regija	Materijalna baština	Nematerijalna baština	Miješano	Ukupno	%
Latinska Amerika i Karibi	103	38	8	149	12,43
Europa i Sjeverna Amerika	485	69	11	565	47,12
Azija i Pacifik	205	72	12	289	24,10
Arapske države	84	6	3	93	7,76
Afrika	56	42	5	103	8,59
Ukupno	933	227	39	1199	100

Izvor: UNESCO

Europa, uz sjevernu Ameriku, predstavlja kontinent s najviše zaštićene svjetske baštine i to čak 47,12%, od čega su 485 kulturne znamenitosti, a njih 69 prirodne.¹¹ Takav podatak opravdava prvu poziciju Europe prema broju posjećenosti, kao kontinent s najvećom kupovnom moći te najvećom turističkom potražnjom.

Posjetitelji imaju priliku iskusiti multikulturalno nasljeđe regije, od gastronomskih užitaka do tradicije, svaka destinacija nudi jedinstvenu priliku za istraživanje različitih kultura. Cilj je da turizam koristi svim članovima društva, kao što je već i ranije navedeno u okviru 17 ciljeva održivog razvoja.

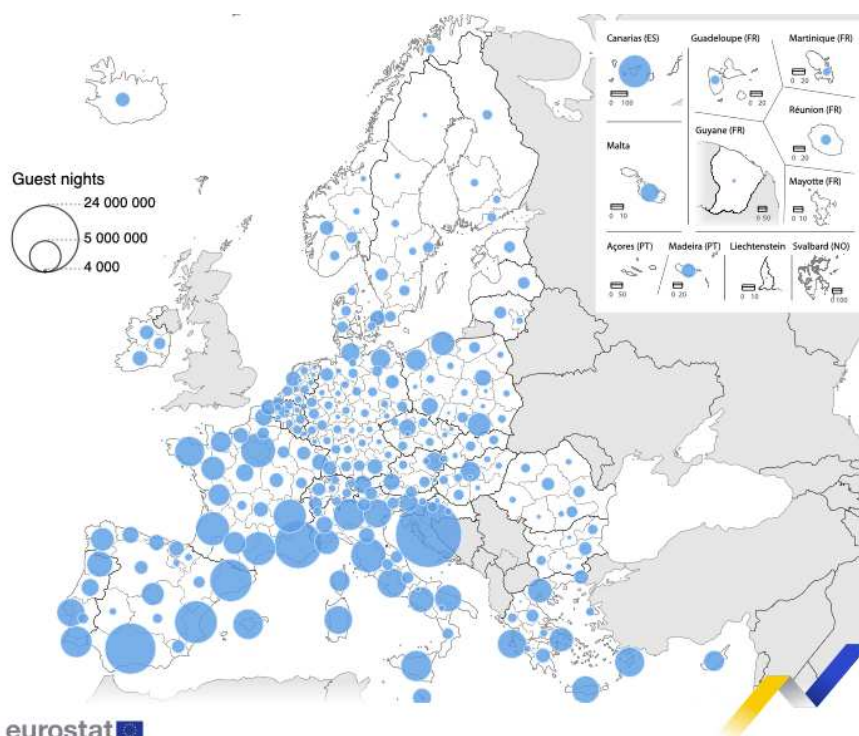
¹¹ UNESCO World Heritage centre, Cultural Heritage List

1.3. Analiza ključnih trendova turizma u Europskoj uniji

S obzirom na dinamične promjene u turizmu, kao i globalne događaje, važno je prepoznati kako ti faktori oblikuju trendove, navike i ponašanja turista. Ovakva analiza može poslužiti kao korisna smjernica u razvoju destinacija.

Tijekom 2023. turisti s mjestom prebivališta u Europskoj uniji ostvarili su 678,6 milijuna noćenja u smještajnim jedinicama unutar Europske unije koristeći aplikacije poput Booking-a, AirBnB-a, Expedia-e ili TripAdvisor-a.¹² Navedeno odgovara povećanju od 13,8% u odnosu na prethodnu godinu kada je ostvareno 596,5 milijuna noćenja. Mjesečni podaci o ostvarenim noćenjima, a rezerviranim putem online platformi za rezervaciju, nadmašili su prethodnu godinu u 11 od 12 mjeseci, pri čemu je posljednje tromjesečje 2023. godine zabilježilo povećanje od 20%. Sve navedeno ide u prilog potrebe kontinuiranog unapređenja tehnologije, kao i omogućavanje dostupnosti sve većem broju potencijalnih korisnika.

U nastavku slijedi prikaz ostvarenih noćenja prema NUTS 2 regijama u 2023. godini.

Slika 2. Noćenja ostvarena putem online platformi između srpnja i rujna 2023. prema NUTS 2 regijama

Izvor: Eurostat

¹² Eurostat, Godišnji izvještaj 2023, 4.

Promatranjem regija na NUTS 2 razini, u kontekstu rezervacije smještaja putem online platformi između srpnja i rujna 2023. godine, vidljivo je kako Hrvatska, odnosno Jadranska regija predvodi s 23,7 milijuna noćenja ostvarenih u navedenom razdoblju, dok Španjolska regija Andaluzija zaostaje s gotovo 10 milijuna noćenja manje u promatranom razdoblju (slika 2).

Prema podacima Eurostata, u 2023. godini ukupan broj noćenja ostvaren u Europskoj uniji iznosi 2,9 milijarde, što je 6,1% više nego godinu ranije i 1,4% više u odnosu na rekordnu 2019. godinu.¹³ Isto tako, 2023. čak su 24 EU zemlje nadmašile razine noćenja iz 2022. godine.¹⁴ Najveća povećanja zabilježena su na Malti i Cipru i to za više od 20% u odnosu na prethodnu godinu, dok je manji pad u broju noćenja zabilježen u Luksemburgu od tek 1%.¹⁵

Uzevši u obzir sve navedeno, može se zaključiti da se turizam Europske unije vratio na uzlaznu putanju i u 95% slučajeva dostigao je rezultate iz rekordne 2019. godine. Jak entuzijazam za putovanjima potaknuo je ovakav rasplet situacije nakon globalne pandemije, unatoč snažnoj inflaciji diljem svijeta i višim troškovima života.

1.4. Ključne destinacije i atrakcije

Destinacije unutar Europske unije, značajno su raznolike i nude širok spektar atrakcija i iskustava za turiste. Nude se razni aspekti povijesnog i kulturnog dobra, umjetnosti i nezaboravnih iskustava. Svaki grad, odnosno destinacija i regija ima svoj šarm i privlačnost, što Europu čini dugo omiljenom destinacijom za turiste iz cijelog svijeta. U nastavku slijede neki od najposjećenijih europskih gradova, a samim tim i najatraktivnijih za turiste i posjetitelje:

1. London, kao najposjećeniji europski grad s gotovo 20 milijuna posjetitelja godišnje, predstavlja destinaciju u kojoj su vidljive kulturne razlike zbog pridošlica iz različitih

¹³ Eurostat, Godišnji izvještaj 2023, 5.

¹⁴ Eurostat, Godišnji izvještaj 2023, 5.

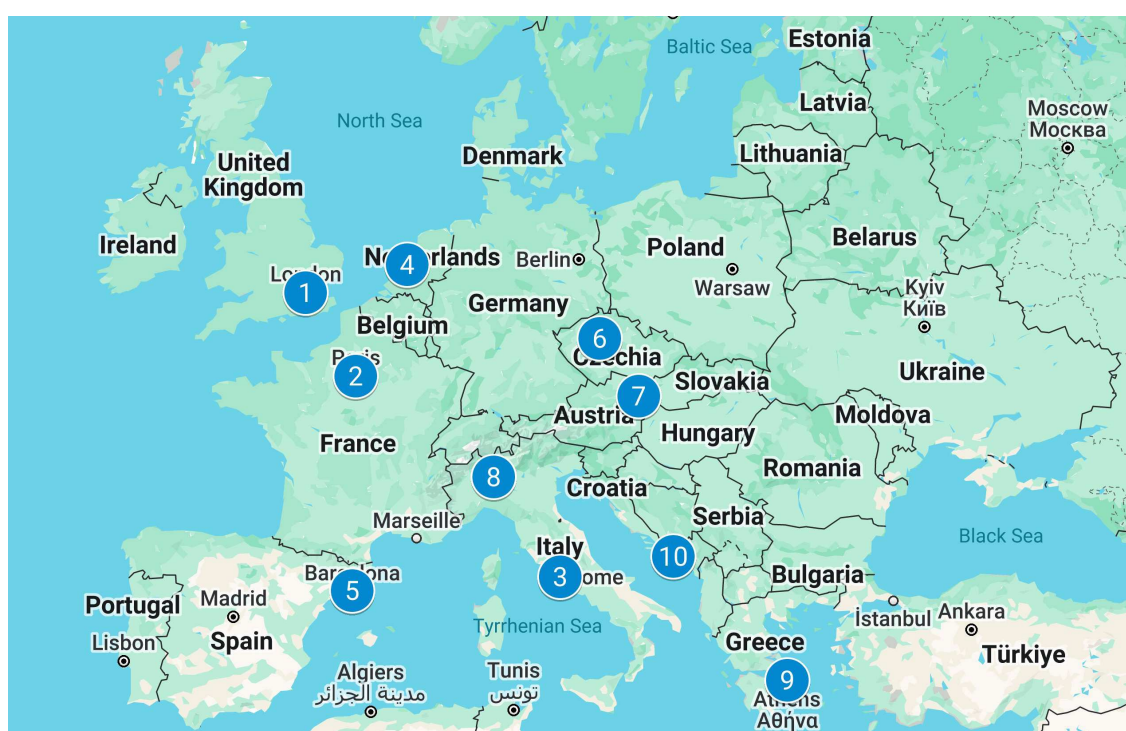
¹⁵ Eurostat, Godišnji izvještaj 2023, 5.

dijelova svijeta, tzv. *melting pot*. Turiste privlače značajna materijalna baština poput raznih palača, muzeja, Big Ben-a, Tower Bridge-a i sličnog.

2. Pariz, poznat kao “grad svjetla“ godišnje posjeti oko 19 milijuna turista. Zanimljiv je grad zbog mnogobrojnih malih kafića i restorana koji se provlače kroz zavučene ulice. Također valja istaknuti da je Pariz grad ljubavi i da odiše romantičnom atmosferom. Neki od značajnih lokaliteta su Eiffel-ov toranj, crkva Notre-Dame, muzej Louvre itd.
3. Rim, sa svojom poviješću koja se proteže kroz više od dva tisućljeća, pravo je blago ostavštine predaka. Mnogobrojna nalazišta, umjetnine i očuvana arhitektura privlače turiste iz cijelog svijeta. Godišnje ga posjeti oko 10 milijuna turista, koji osim Colloseum-a, rado posjećuju i Vatikan, Pantenon i fontanu di Trevi.
4. Amsterdam, poznat po svojim pitoresknim kanalima koji se protežu kroz veći dio grada, povijesne građevine, kao i zanimljiva kulturna scena samo su djelić onoga što ovaj grad nudi. Popularna je destinacija za umjetnost, povijest i noćni život, a godišnje ga posjeti oko 9 milijuna ljudi. Također, grad je orijentiran prema održivom prijevozu pa tako biciklistička infrastruktura oduševljava.
5. Barcelona, nalazi se na popisu želja mnogih turista, a godišnje ju posjeti oko 7 milijuna turista. Sa svojom raznolikom ponudom mediteranske hrane, nezaobilazna je točna ljubitelja gastronomije. Mediteranska kultura, povoljno vrijeme i plaže čine ju jednom od omiljenih destinacija.
6. Prag, smatra se jednom od jeftinijih, a poželjnih destinacija zbog nižih cijena hrane i pića u odnosu na prethodne destinacije. Godišnje ga posjeti oko 7 milijuna turista, a poznat je po mnogim dvorcima, mostovima i starom gradskom trgu.
7. Beč, kontinuirano se nalazi u vrhu kao grad s najpovoljnijim uvjetima za život na svijetu pa ne čudi da je jedna od glavnih turističkih destinacija, a to dokazuje 6,6 milijuna turističkih posjeta godišnje. Mješavina gotičke i barokne arhitekture čini ga jednim od najljepših gradova na svijetu.
8. Milano, glavni grad mode, kako se od milja naziva, centar je europskog financijskog svijeta. Prema pokazateljima ekonomske razvijenosti, mnogo je napredniji od ostatka Italije, a godišnje ga posjeti oko 6,5 milijuna turista.

9. Atena, jedna od europskih povijesnih prijestolnica, kao i rodno mjesto demokracije, umjetnosti, znanosti i filozofije zapadne civilizacije. Uz Akropolu i Partenon, ostale njene atrakcije, godišnje posjeti oko 6,3 milijuna turista.
10. Dubrovnik, popularno nazivan i “biser Jadrana“ godišnje posjeti oko 1,5 milijuna turista. Dubrovačke zidine starog grada privlače turiste iz cijelog svijeta, stoga ne čudi velika posjećenost ovog grada.

Na slici 3. predočen je geografski prikaz Europe, odnosno Europske unije s pripadajućim brojevima, koji predstavljaju rangiranje najposjećenijih gradova.

Slika 3. Najposjećeniji europski gradovi

Izvor: Google Maps

Iz prikaza na karti, vidljivo je kako su točke interesa za posjetitelje gotovo ravnomjerno raspršene jedna od druge, što govori da je Europska unija cjelina koja svakom nudi poneku zanimljivost.

1.5. Trenutni sigurnosni izazovi unutar Europske unije

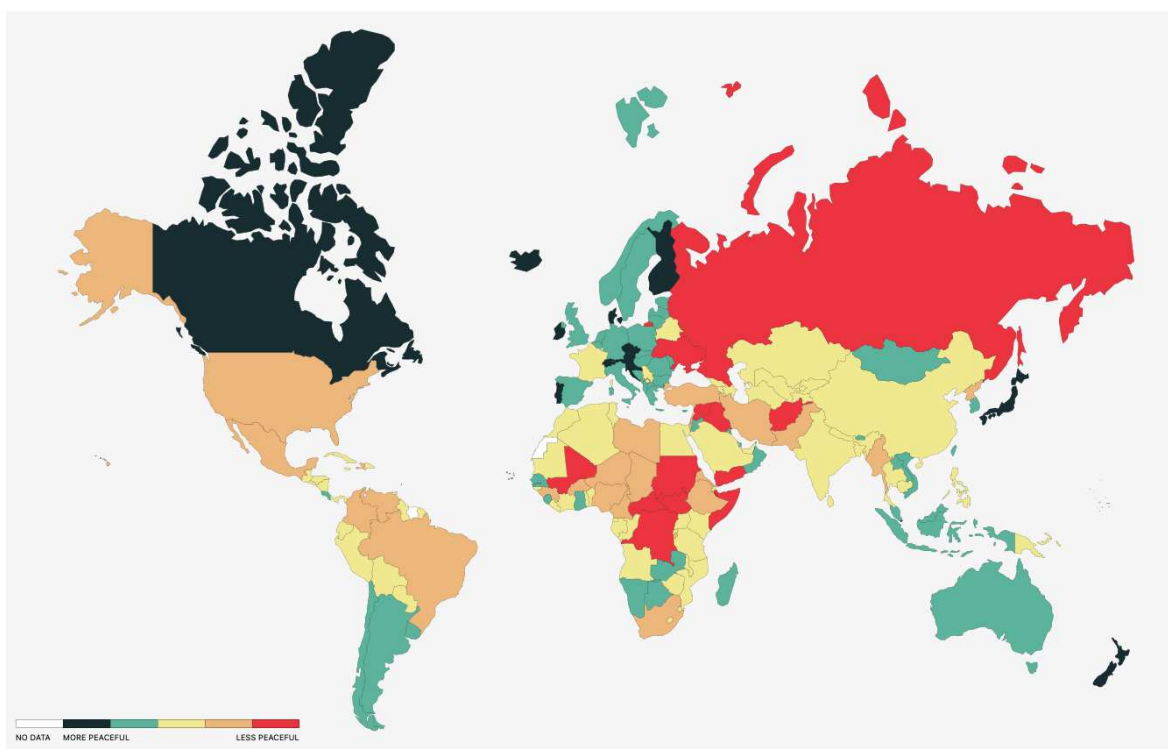
U novije doba, gdje su turizam i putovanja sastavni dio života većine ljudi, harmonija između sigurnosti i turizma ključna je za održivost i rast turističke industrije. Percepcija sigurnosti duboko utječe na odluke turista. Potencijalni posjetitelji često se oslanjaju na informacije i recenzije o sigurnosnim mjerama određene destinacije, što u konačnici rezultira njihovom odlukom, odnosno utječe na izbor gdje putovati. Stoga, pozitivna percepcija sigurnosti može značajno podržati turizam, dok bilo kakve nestabilnosti mogu odvratiti putnike i otežati razvoj destinacije.¹⁶ Iako percepcija sigurnosti može proizaći iz osobnog iskustva, također može biti uzrokovana i sekundarnim informacijama. Dakle, turisti često biraju destinacije na temelju ovih prikupljenih informacija. Drugim riječima, istraživanja su pokazala da percepcija sigurnosti turističke destinacije značajno utječe na odluke turista prilikom planiranja putovanja.¹⁷

Prema izvještaju Instituta za ekonomiju i mir, odnosno globalnog indeksa mira, može se iščitati trenutna situacija u svijetu. On obuhvaća 99,7% svjetske populacije i rangira zemlje prema miroljubivosti.¹⁸ Mjeri se stanje mira u tri domene: razina društvene sigurnosti i zaštite, opseg postojećeg i međunarodnog sukoba i stupanj militarizacije.

¹⁶ Öğretmenoğlu i Çiki, "Safety And Security For Tourism: Challenges And Suggestions For Destinations Based On Literature Review," 195.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Institut za ekonomiju i mir, Globalni indeks mira 2023.

Slika 4. Globalni indeks mira 2023.

Izvor: Institut za ekonomiju i mir

Na slici 4. vidljivo je trenutno stanje miroljubivosti u svijetu, a kao što je i očekivano, Europa predvodi. Zabilježena su poboljšanja u 84 države svijeta u odnosu na prethodnu godinu, s obzirom da se izvještaj izrađuje na godišnjoj razini. Isto tako, u odnosu na prethodnu godinu zabilježen je pad miroljubivosti u 79 država svijeta. Dakle, sveukupni pad miroljubivosti na svjetskoj razini iznosi 0,42% u odnosu na 2022. godinu.¹⁹

1.5.1. Teroristički napadi

Terorizam direktno ili indirektno utječe na političke, ekonomske i društvene vrijednosti, uvjerenja i norme koje povezuju različite kulture, a njegove posljedice negativno utječu na turizam. Za cilj ima širenje ideoloških, političkih, etničkih ili ekonomskih agendi putem svog

¹⁹ Institut za ekonomiju i mir, Globalni indeks mira 2023.

djelovanja. Turizam postaje privlačna meta za terorističke aktivnosti zbog svojih mnogobrojnih društvenih, kulturnih, ekonomskih i međunarodnih dimenzija, pružajući tako platformu terorizmu za veću vidljivost njegovih poruka. Stoga, teroristi usmjeravaju svoje akcije prema turističkim destinacijama.

Politički gledano, teroristički napadi na turističke destinacije imaju potencijal destabilizirati vlade, potkopati povjerenje u sigurnost države i izazvati političke krize. Takvi napadi mogu stvoriti percepciju nesigurnosti i neuspjeha vlasti u zaštiti svojih građana i posjetitelja, što može dovesti do smanjenja podrške vladi i političke nestabilnosti.

S ekonomske strane, terorizam može uzrokovati značajno smanjenje broja turista, što rezultira gubitkom prihoda u turističkoj industriji. Ovo smanjenje prihoda može negativno utjecati na zapošljavanje u sektoru turizma te na povezane industrije poput ugostiteljstva, transporta i maloprodaje. Dugoročno, percepcija nesigurnosti može odvratiti investicije u turizam i povezane sektore, dodatno oslabljujući ekonomsku osnovu regije ili zemlje.

Društveno, terorizam može izazvati strah i nepovjerenje među ljudima, narušavajući društvenu koheziju i kulturnu razmjenu. Napadi na popularne turističke destinacije, kao što su Pariz, London, Barcelona i Istanbul, pokazuju kako teroristi ciljaju mjesta koja privlače velike brojeve međunarodnih posjetitelja. Ovi napadi ne samo da uzrokuju izravnu štetu i gubitak života, već također imaju dugoročne posljedice na percepciju sigurnosti tih destinacija. Dugoročna percepcija nesigurnosti može rezultirati trajnim smanjenjem turističkih dolazaka i povjerenja putnika, što dodatno komplicira društvene odnose i ekonomski oporavak.

Terorizam koristi turizam kao platformu za privlačenje pažnje medija i međunarodne zajednice, čime povećava vidljivost svojih ciljeva i poruka. Iz tih razloga, teroristi usmjeravaju svoje akcije prema turističkim destinacijama unutar Europske unije, nastojeći maksimizirati utjecaj svojih napada na globalnu publiku. Turizam u EU, sa svojim globalnim dosegom i simboličkim značajem, pruža teroristima priliku za postizanje široke medijske pokrivenosti i širenje straha na međunarodnoj razini.

1.5.2. Zločin lokalnog stanovništva nad turistima

Zločini koje lokalno stanovništvo počini nad turistima mogu biti izravna posljedica socioekonomskih čimbenika poput nezaposlenosti i financijske nejednakosti. Takve okolnosti unutar društva često stvaraju okruženje pogodno za razne sigurnosne izazove, uključujući napade, pljačke i prijevare.²⁰

Nezaposlenost i financijska nejednakost mogu potaknuti pojedince na počinjenje zločina iz očaja ili kao sredstvo za brzo stjecanje financijske koristi. U kontekstu turizma, kriminalne aktivnosti usmjerene na turiste mogu uključivati krađe, ulične pljačke i razne oblike prijevara, gdje su turisti često percipirani kao lake mete zbog svoje nepoznanice lokalnih uvjeta i običaja.²¹

Spolno zlostavljanje predstavlja značajan sigurnosni rizik za turiste, posebno žene. Turisti mogu biti izloženi ne samo fizičkom seksualnom napadu već i uznemirujućim nemoralnim ponudama za spolni odnos u zamjenu za novac. Ove situacije dodatno pogoršavaju percepciju nesigurnosti i mogu imati trajne psihološke posljedice za žrtve. Verbalno i fizičko zlostavljanje također su česta pojava, gdje verbalni napadi mogu uključivati uvrede, prijetnje ili nepristojne komentare, dok fizičko zlostavljanje može varirati od blagih fizičkih napada do ozbiljnih nasilnih incidenata.

Navedeni zločini ne samo da negativno utječu na osobnu sigurnost i dobrobit turista, već i na širu percepciju sigurnosti destinacije. Turisti koji su žrtve kriminala često dijele svoja iskustva putem društvenih mreža i drugih komunikacijskih kanala, što može dovesti do negativne reklame i značajnog smanjenja turističkih posjeta. Takva percepcija nesigurnosti može imati dugoročne ekonomske posljedice za destinaciju, uključujući smanjenje prihoda od turizma i gubitak radnih mjesta u turističkom sektoru.²²

Kontinuirano nasilje i zločini nad turistima mogu narušiti međukulturalne odnose i stvoriti nepovjerenje između lokalnog stanovništva i posjetitelja. Navedeno može dodatno utjecati na društvenu koheziju i integraciju, otežavajući napore za stvaranje sigurne i gostoljubive turističke destinacije.

²⁰ Mataković i Cunjak Mataković, "The impact of crime on security in tourism," 1-20.

²¹ Brunt, Mawby i Hambly, "Tourist victimisation and the fear of crime on holiday." 417-424.

²² Ibid.

Zločini potaknuti socioekonomskim izazovima, predstavljaju ozbiljan problem koji zahtijeva cjelovit pristup. Rješavanje temeljnih uzroka kao što su nezaposlenost i financijska nejednakost, zajedno s jačanjem sigurnosnih mjera i promoviranjem pravde i zaštite za sve, ključno je za osiguravanje sigurnosti i održivosti turističkih destinacija unutar Europske unije.

1.5.3. Promet

Promet predstavlja značajan sigurnosni izazov unutar Europske unije zbog složenosti prometne infrastrukture, raznolikosti vozila i brojnih sudionika u prometu. Glavni izazovi u kontekstu prometa uključuju smanjenje broja prometnih nesreća, borbu protiv vožnje pod utjecajem alkohola i droga, povećanje sigurnosti pješaka i biciklista te širenje odgovarajuće infrastrukture. Isto tako, borba protiv krađa vozila također predstavlja važan aspekt prometne sigurnosti.²³

Smanjenje broja prometnih nesreća jedan je od primarnih ciljeva EU u području prometne sigurnosti. Prometne nesreće uzrokuju značajne gubitke života i ozbiljne ozljede, uz ekonomske troškove povezane s medicinskom skrbi, osiguranjem i gubitkom produktivnosti. Europska unija implementira niz mjera, uključujući strože propise o sigurnosti vozila, poboljšanje cestovne infrastrukture i promociju sigurnosti vozača.²⁴

Vožnja pod utjecajem alkohola ili droga značajno povećava rizik od nesreća zbog smanjenih sposobnosti upravljanja vozilom. EU provodi kampanje za podizanje svijesti o opasnostima vožnje pod utjecajem, zajedno s rigoroznim zakonskim mjerama i provođenjem pravila kako bi se smanjili negativni utjecaji ovakvog ponašanja.

Povećanje sigurnosti pješaka i biciklista postaje sve važnije s porastom urbanizacije i sve većim naglaskom na održivom načinu kretanja. Pješaci i biciklisti su posebno ranjivi sudionici u prometu, te je stoga nužno osigurati adekvatnu infrastrukturu, poput sigurnih

²³ Ristama, "The utilization of intelligent traffic systems for managing traffic problems in tourism areas: A literature review," 1-16.

²⁴ Ibid.

biciklističkih staza i pješačkih prijelaza. Također, EU potiče integraciju sigurnosnih mjera kao što su osvjetljenje na prijelazima i usporivači prometa.

Širenje infrastrukture koja podržava sigurnost u prometu obuhvaća izgradnju i održavanje cesta, mostova i tunela te implementaciju inteligentnih prometnih sustava (ITS). Ove tehnologije omogućuju bolje upravljanje prometom, smanjuju zagušenja i povećavaju ukupnu sigurnost. Investicije u modernu infrastrukturu ključne su za prilagodbu rastućim zahtjevima i osiguranje sigurnosti svih sudionika u prometu.²⁵

Europska unija kontinuirano radi na unaprjeđenju prometne sigurnosti harmonizacijom propisa te ulaganjem u infrastrukturu i edukaciju javnosti. Harmonizacija propisa među državama članicama omogućava dosljednu primjenu sigurnosnih standarda, dok ulaganje u infrastrukturu osigurava fizičke uvjete potrebne za siguran promet. Edukacija javnosti, kroz kampanje i programe obuke, pomaže u promicanju sigurnosne kulture i podizanju svijesti o važnosti odgovornog ponašanja u prometu.

1.5.4. Pandemije

Pojava virusa COVID-19 krajem 2019. godine koja se ubrzo pretvorila u globalnu pandemiju, pogodila je mnogobrojne sektore diljem svijeta.²⁶ Turizam je bio iznimno pogođen ovim virusom. Turisti ne žele posjetiti destinacije gdje se pojavljuje ovaj virus.²⁷ Turisti su se počeli suzdržavati od putovanja u destinacije gdje se pojavio virus zbog straha od zaraze, što je rezultiralo naglim padom turističkih dolazaka. Mnoge zemlje uvele su stroge mjere poput karantena, zatvaranja granica i ograničenja putovanja kako bi suzbile širenje virusa. Ove mjere, iako nužne za zaštitu javnog zdravlja, imale su devastirajući učinak na turističku industriju. Pandemija je također istaknula krhkost globalnih lanaca opskrbe i potrebu za prilagodbom i inovacijama u turističkoj industriji. Mnoge turističke destinacije

²⁵ Ristama, "The utilization of intelligent traffic systems for managing traffic problems in tourism areas: A literature review," 1-16.

²⁶ Kesici, "Covid-19 and Food Inflation: A Case Study of Arima Modeling in Turkey," 21-45.

²⁷ Çifçi, Öğretmenoğlu, Sengel, Demirciftci, i Kandemir, "Effects of tourists' street food experience and food neophobia on their post-travel behaviors: The roles of destination image and corona-phobia," 1-28.

morale su se prilagoditi novim uvjetima, implementirajući stroge zdravstvene i sigurnosne protokole kako bi osigurale sigurnost posjetitelja. Digitalizacija i tehnologija igrale su ključnu ulogu u ovoj prilagodbi, omogućujući beskontaktne usluge, virtualne ture i online rezervacije.

Turistička industrija, kao jedan od ključnih sektora za mnoge ekonomije, suočila se s izazovom oporavka i prilagodbe nakon pandemije. Uvođenje cjepiva protiv COVID-19 i postupno ublažavanje mjera ograničenja putovanja pružili su nadu za oporavak, ali sektor i dalje mora “ploviti” kroz neizvjesnosti vezane uz nove varijante virusa i potencijalne buduće pandemije.

1.5.5. Izbjeglička kriza

Globalna izbjeglička kriza ima značajne implikacije za sigurnost u turizmu, utječući tako na različite aspekte putovanja i destinacija. Međuodnos izbjegličkih kriza i sigurnosti u turizmu predstavlja višeslojne izazove što utječe na percepciju i iskustvo putnika.²⁸ Razumijevanje i rješavanje ovakvih situacija ključno je za osiguranje sigurnog okruženja u turizmu.

Izbjegličke krize često rezultiraju značajnim pritiskom na infrastrukturu i resurse destinacija koje primaju veliki broj izbjeglica. Takav pritisak može dovesti do degradacije usluga i infrastrukture koje su također ključne za turiste. Na primjer, smještajni kapaciteti mogu biti preusmjereni za potrebe izbjeglica, što smanjuje dostupnost za turiste. Također, zdravstveni resursi mogu biti preopterećeni, što može utjecati na opću kvalitetu i sigurnost destinacije.²⁹

Percepcija sigurnosti turista može biti negativno pogođena prisutnošću izbjegličkih kriza. Turisti mogu izbjegavati destinacije koje su povezane s kriznim situacijama zbog straha od nestabilnosti. Postoji i aspekt društvenih interakcija između izbjeglica i lokalnog stanovništva, uključujući turiste. Mnogi izbjeglice dolaze iz različitih kulturnih i socijalnih

²⁸ Zenker, Wallpach, Braun, i Vallaster, “How the refugee crisis impacts the decision structure of tourists: A cross-country scenario study,” 197-212.

²⁹ Pappas i Papatheodorou “Tourism and the refugee crisis in Greece: Perceptions and decision-making of accommodation providers.” 31-41.

pozadina, što može dovesti do nesporazuma i napetosti. Turisti, kao vanjski posjetitelji, mogu osjetiti dodatnu nesigurnost u takvom okruženju. Promicanje međukulturalnog razumijevanja i tolerancije postaje ključno kako bi se smanjili potencijalni konflikti i osiguralo pozitivno iskustvo za sve sudionike.

Uključivanje izbjeglica u turističku djelatnost može pružiti mogućnosti za ekonomsku integraciju i socijalnu koheziju. Izbjeglice mogu doprinijeti lokalnom gospodarstvu kao radna snaga u turizmu, donoseći sa sobom nove vještine i perspektive. Turizam može poslužiti kao platforma za međukulturalnu razmjenu i razumijevanje, što dugoročno može doprinijeti stabilnosti i prosperitetu zajednica.

1.5.6. Ratovi

Ratovi predstavljaju značajan izazov za sigurnost i stabilnost unutar Europske unije, utječući na političke, ekonomske i društvene aspekte života. Europa se suočava s nizom vanjskih i unutarnjih prijetnji koje proizlaze iz sukoba u njezinoj neposrednoj blizini, kao i iz strateških interesa drugih globalnih aktera. Ovi izazovi značajno utječu na turizam, jer ratovi i sukobi narušavaju percepciju sigurnosti i odvrćaju turiste od posjećivanja pogođenih regija.

Na istočnoj granici Europe, suočena je sa sve agresivnijom politikom Rusije, koja nastoji izazvati podjele unutar Europske unije i NATO-a putem podrške desničarskim populističkim pokretima i plasiranjem dezinformacija u medije. Ova strategija destabilizacije uključuje hibridne taktike koje kombiniraju vojnu prijetnju, političku subverziju i informacijske operacije. Rat u Ukrajini, započet 2014. godine aneksijom Krima i eskaliranjem sukoba u Donbasu, ilustrira ovu agresivnu politiku. Ova situacija uzrokuje nesigurnost u istočnoj Europi, što dovodi do smanjenja turističkih dolazaka i investicija u te regije.

U južnom susjedstvu Europe, ratovi u Siriji i Libiji stvorili su trajnu nestabilnost i pridonijeli rastu ekstremizma. Rat u Siriji, koji je započeo 2011. godine, doveo je do masovnih migracija izbjeglica prema Europi, izazivajući humanitarnu krizu i povećavajući sigurnosne rizike.³⁰

³⁰ Kalinić, "Teror i terorizam," 33.

Napetosti s Iranom također su porasle, pogotovo u kontekstu sporazuma o nuklearnom programu i regionalnih sukoba u kojima je Iran uključen. Geopolitičke tenzije između Irana i zapadnih zemalja, uključujući članice EU-a, dodatno pogoršavaju sigurnosnu situaciju na Bliskom istoku. Potencijal za eskalaciju sukoba i nesigurnost u vezi s regionalnom stabilnošću odvrćaju turiste od putovanja u pogođene regije i imaju negativne posljedice na turizam u širem europskom susjedstvu.

Ratovi i sukobi ne samo da stvaraju izravne sigurnosne prijetnje, već imaju i šire ekonomske i društvene posljedice. Sukobi često dovode do uništavanja infrastrukture, što uključuje turističke objekte, transportne mreže i kulturne znamenitosti. Obnova ovih objekata zahtijeva značajna financijska ulaganja i vrijeme, čime se dodatno usporava oporavak turističke djelatnosti.

Ratovi i sukobi predstavljaju složene i višeslojne prijetnje za sigurnost i stabilnost u Europi, s neposrednim i dugoročnim posljedicama za turizam. Rješavanje ovih izazova zahtijeva koordinirane napore na nacionalnoj i međunarodnoj razini kako bi se osigurala sigurnost i stabilnost te stvorili uvjeti za oporavak i razvoj turističke industrije. Samo kroz interdisciplinarni pristup koji uključuje diplomatske, ekonomske i sigurnosne mjere moguće je prevladati posljedice ratova i sukoba te osigurati održivost turizma u Europi.³¹

1.5.7. Kibernetička sigurnost

Sektori poput prometa, energetike, zdravstva i financija sve se više oslanjaju na digitalne tehnologije za izvršavanje svojih osnovnih funkcija. Digitalizacija donosi značajne mogućnosti i nudi rješenja za brojne izazove s kojima se ljudi mogu suočiti, međutim također izlaže ekonomiju i društvo kibernetičkim prijetnjama. Sve će više uređaja biti povezano s IoT-om (*Internet of Things*) pa ne čudi da su kibernetički napadi sve češći i sofisticiraniji.

U prosincu 2020. godine, Europska komisija i Europska služba za vanjsko djelovanje predstavile su novu strategiju EU-a za kibernetičku sigurnost. Cilj strategije je ojačati

³¹ Suntikul, "Tourism and war: global perspectives. In Handbook of globalisation and tourism," 139-148.

otpornost Europe na kibernetičke prijetnje te osigurati da svi građani i poduzeća mogu u potpunosti iskoristiti pouzdane i vjerodostojne digitalne usluge i alate. Strategija uključuje konkretne prijedloge za uvođenje regulatornih, investicijskih i političkih instrumenata.³²

Dana 22. ožujka 2021. godine, Vijeće je usvojilo zaključke o strategije za kibernetičku sigurnost, ističući da je kibernetička sigurnost ključna za izgradnju otporne, zelene i digitalne Europe.³³ Ministri EU-a naglasili su važnost postizanja strateške autonomije uz očuvanje otvorenog gospodarstva. To uključuje jačanje sposobnosti za donošenje autonomnih odluka u području kibernetičke sigurnosti s ciljem unapređenja digitalnog vodstva EU-a i njegovih strateških kapaciteta.

³² Vijeće Europske unije, “The EU's Cybersecurity Strategy for the Digital Decade,” 1-10.

³³ Ibid.

2. Sigurnosne ugroze u turizmu

Sigurnosni problemi u turizmu proizlaze iz specifičnih uvjeta u kojima se ta gospodarska grana odvija, a javljaju se kada opće stanje sigurnosti padne ispod minimalne razine koja se smatra prihvatljivom, što se određuje procjenom ugroženosti. Glavni uzroci sigurnosnih problema su pojedinci ili organizacije koji zloupotrebljavaju situacije radi pribavljanja protupravne koristi.³⁴ Osim toga, turističke destinacije sve češće postaju mete terorističkih napada, što dodatno ugrožava sigurnost.

Neorganiziranost pravnih osoba i njihov odnos prema primjeni općih i posebnih mjera sigurnosti također može uzrokovati probleme. Nemar ili namjera neprovođenja tih mjera može dovesti do štetnih posljedica za zdravlje i imovinu turista, kao i za same turističke organizacije. Sigurnosni problemi u turizmu uključuju:³⁵

- Povrede, bolesti, trovanja hranom, utapanja, ugrize zmija ili pauka, nesvjestice, prijelome, sunčanice, toplinske udare, smrzavanja, strujne udare i slične nesreće
- Havarije, požare, potrese, ekološke nesreće, nestanke struje i vode, kvarove i tehnološke katastrofe
- Uznemiravanja, prijevare, drogiranost, krađe, nestanke osoba, otmice, ubojstva i terorizam

Turizam podrazumijeva odlazak u novu, često nepoznatu sredinu, što može značiti različit sigurnosni sustav od onoga na koji su turisti navikli. Turisti, usmjereni na opuštanje, odmor, rekreaciju i istraživanje, često nisu zainteresirani za sigurnosna ograničenja, što dodatno komplicira situaciju. Sigurnosni problemi mogu nastati zbog:³⁶

- Nove sredine koja ne pruža uobičajen sustav sigurnosti
- Smanjene sposobnosti predviđanja ugroza i prepoznavanja opasnosti u novom okruženju
- Kulturoloških razlika koje izazivaju krive interpretacije ponašanja
- Kršenja normi ponašanja kada turisti misle da im je sve dopušteno

³⁴ Matika i Gugić, Turizam i sigurnost, 81.

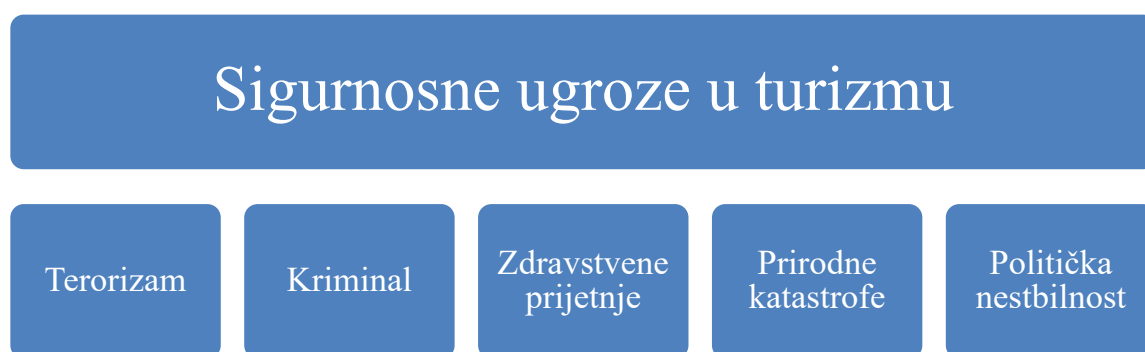
³⁵ Ibid., 82.

³⁶ Ibid

- Velikog broja ljudi na malom prostoru bez odgovarajućeg znanja o zaštitnim postupcima
- Pogodnosti za plasman droge i trgovine ljudima, te kriminalnih aktivnosti
- Neprofesionalnog pristupa turistima koji se promatraju kao roba za zaradu, čime se uskraćuje njihovo pravo na siguran boravak

Sigurnost i zaštita su esencijalni za osiguranje kvalitete u turizmu. Zato je pružanje visokokvalitetnih turističkih iskustava koja uključuju principe sigurnosti i zaštite primarni cilj turističkih destinacija. Navedeno zahtijeva koordinirane napore turističkih dužnosnika na svim razinama s drugim vladinim predstavnicima, turističkim sektorom, medijima, nevladinim organizacijama i zainteresiranim građanima.

Isto tako, za potpuno razumijevanje tematike, potrebno je promatrati sigurnosne ugroze u turizmu.

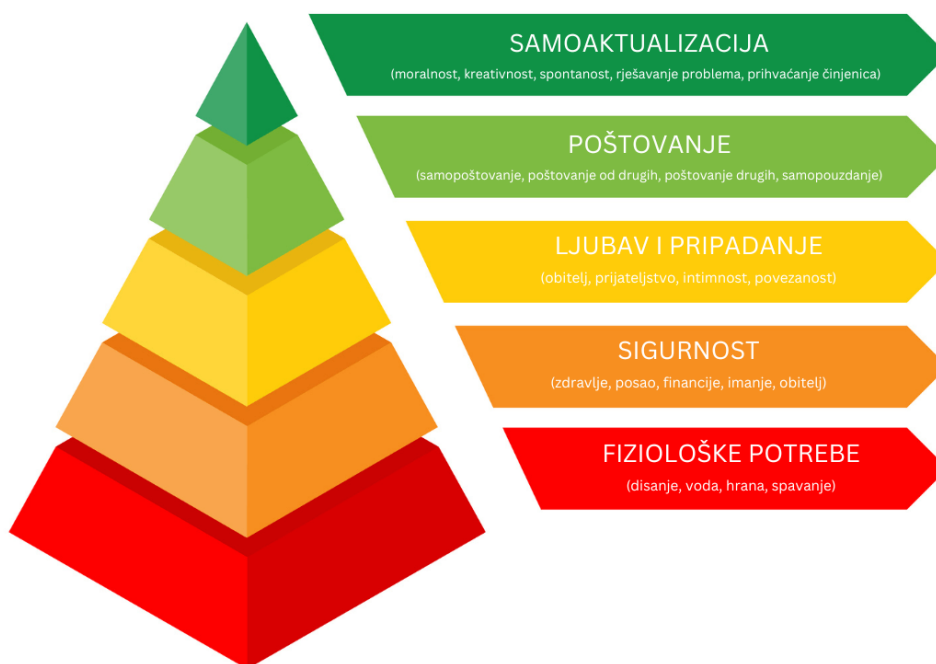

Shema 1. Sigurnosne ugroze u turizmu

Izvor: Izrada autora

Promatrajući navedene sigurnosne ugroze koje se pojavljuju u turizmu, jasno je da je problem sigurnosti složen i kompleksan. Stoga će u nastavku biti objašnjene pojedine sigurnosne ugroze koje uz terorizam imaju najveći utjecaj na turizam.

Maslowljeva hijerarhija potreba, kao ključna teorija u psihologiji, nudi razumijevanje ljudske motivacije kroz pet slojevitih kategorija potreba koje počinju s osnovnim fiziološkim potrebama i postupno napreduju prema višim razinama samoaktualizacije.

Slika 5. Maslowljeva hijerarhija potreba

Izvor: <https://krenizdravo.dnevnik.hr/zivotni-stil/put-ka-sreci/samoaktualizacija-sto-je-i-kako-je-postici>

Druga razina Maslowljeve hijerarhije potreba je sigurnost (slika 5.), koja spada u osnovne potrebe zajedno s fiziološkim potrebama. Kada su potrebe prve razine zadovoljene (npr. osoba nije gladna, toplo joj je, itd.), počinjemo više brinuti o aspektima sigurnosti. U suvremenom svijetu, sigurnost se uglavnom odnosi na zdravlje i ekonomsku stabilnost. To može uključivati zdravstveno osiguranje, uštedevinu, život u sigurnom okruženju i slično.

2.1. Terorizam

Informatizacija društva dovela je do novih oblika manifestiranja terora i terorizma. Iako je napredak u računalnom, odnosno digitalnom svijetu s uvijek dostupnim i trenutno pristupačnim bazama podataka značajno smanjio mogućnosti djelovanja terorističkih grupa, korištenje interneta otvorilo je nove načine suprotstavljanja sve superiornijim državama.³⁷

³⁷ Kalinić, Teror i terorizam, 42.

Teror se počeo širiti putem interneta, ali se također usmjerio i protiv njega. Suprotstavljene strane pokušavaju blokirati web stranice protivnika, onesposobiti baze podataka i spriječiti korisnike da pristupaju neprihvatljivim izvorima na mreži.

Ulazak u 21. stoljeće obilježen je terorističkim napadom na Sjedinjene Američke Države. Napad 11. rujna 2001. godine općenito je prihvaćen kao pravi početak novog stoljeća. Nakon zaprepaštenja da je američki teritorij dohvatljiv, sve TV stanice objavile su ime i sliku novog neprijatelja, Osame bin Ladena, lidera al-Kaide.³⁸

Da bi se definiralo terorizam, važno je razumjeti njegove izvore, pri čemu ekstremizam igra ključnu ulogu kao primarna značajka svih terorističkih ponašanja. Iza svakog terorističkog nasilja stoji duboko ukorijenjen sustav vjerovanja koji motivira počinitelje. Ti sustavi vjerovanja su ekstremistički i karakterizirani netolerancijom. Iako se terorizam manifestira kao nasilni izraz tih vjerovanja, to nije jedina moguća manifestacija ekstremizma. Ekstremizam je prethodnik terorizma, sustav uvjerenja koji teroristi koriste za opravdanje svog nasilnog ponašanja. Karakterizira ga ono što osoba vjeruje i način na koji izražava ta uvjerenja.³⁹ Samo osobe koje nasilno djeluju na temelju svojih ekstremističkih uvjerenja etiketiraju se kao teroristi.

Politički ekstremizam podrazumijeva zauzimanje za političke ideje do krajnjih granica, bez obzira na posljedice, argumente ili suprotna mišljenja, te s namjerom eliminacije opozicije i netrpeljivosti prema svim drugačijim pogledima. Ekstremisti imaju jasnu misiju, svrhu i viziju pravednosti, stvarajući specifičan pogled na svijet koji ih distancira od ostatka društva. Iz njihove perspektive, ekstremistička uvjerenja i terorističko ponašanje su vrlo logični, iako se s gledišta onih koji ne prihvaćaju taj sustav čine nelogičnima.

Među stručnjacima postoji određeni, ali ne jednoglasan konsenzus o tome koja vrsta nasilja predstavlja teroristički čin. Postoji više od 100 definicija terorizma, a većina se usredotočuje na političko nasilje koje provode disidentske skupine, iako su mnoge vlade također koristile terorizam kao sredstvo domaće i vanjske politike. Većina formalnih definicija terorizma uključuje nekoliko zajedničkih obilježja, kao što su upotreba ilegalne sile, nekonvencionalne metode, subnacionalni akteri, napadi na civilne i pasivne vojne ciljeve, politički motivi te djelovanje s ciljem namjernog utjecanja na publiku.⁴⁰

³⁸ Ibid.

³⁹ Gus, *Understanding terrorism*, 104.

⁴⁰ Gus, *Understanding terrorism: Challenges, Perspectives, and Issues*, 110.

2.2. Kriminal

Kriminal kao sigurnosna ugroza ima dalekosežne implikacije na turističke destinacije i države domaćine. Na makrorazini, kriminal značajno utječe na percepciju turističke destinacije, što direktno utječe na turističku potražnju i broj posjetitelja. Najznačajniji negativni utjecaj kriminala na turističku destinaciju manifestira se kroz stvaranje negativne slike o destinaciji. Ova negativna slika dovodi do smanjenja turističke potražnje i broja dolazaka turista, što predstavlja veliki problem za turističku industriju koja se oslanja na privlačenje posjetitelja kako bi ostvarila ekonomske benefite.

Većina turističkih destinacija nastoji se predstaviti u što boljem svjetlu kako bi privukla turiste.⁴¹ Međutim, prisutnost kriminala, naročito ozbiljnih kriminalnih djela, može značajno narušiti ovu sliku. Pizam ističe da utjecaj kriminala na turističku potražnju varira u intenzitetu i trajanju, ovisno o vrsti i ozbiljnosti kriminalnih i nasilnih djela. Manji zločini, koji se povremeno događaju, možda neće značajno utjecati na turističku potražnju. Nasuprot tome, ozbiljniji kriminal može dovesti do različitih razina smanjenja turističke potražnje: od blagog smanjenja, preko značajnog pada, pa sve do drastičnog pada potražnje za turizmom.⁴²

Nedavna istraživanja pokazuju da se oporavak turističke destinacije može dogoditi relativno brzo, pod uvjetom da se kriminalna ili nasilna djela koja su dovela do pada potražnje ne ponove.⁴³ Brzi oporavak može biti rezultat učinkovitih mjera koje poduzimaju lokalne vlasti i turističke organizacije kako bi poboljšale sigurnost i obnovile povjerenje turista.

U kontekstu globalizacije i povećane mobilnosti, percepcija sigurnosti postaje ključni faktor u izboru turističke destinacije. Destinacije koje uspiju izgraditi i održati imidž sigurne destinacije imaju veće šanse za privlačenje većeg broja turista i ostvarivanje ekonomskih koristi. Stoga, prevencija kriminala i održavanje visokog stupnja sigurnosti trebaju biti prioriteta za sve turističke destinacije koje teže održivom razvoju i konkurentnosti na globalnom tržištu.

⁴¹ Holcomb i Pizam, "Do Incidents of Theft at Tourist Destinations Have a Negative Effect on Tourists' Decisions to Travel to Affected Destinations?," 105.-121.

⁴² Mataković i Cunjak Mataković, "The impact of crime on security in tourism," 11.

⁴³ Ibid.

2.3. Zdravstvene krize

Globalizacija je potaknula porast trgovine i čvršće međunarodne veze, ali je također donijela i nove prepreke i izazove. Zarazne bolesti pratile su porast globalnih putovanja, brzo se šireći i povećavajući svoju prisutnost. Njihov doseg prelazi nacionalne granice, što zahtijeva jedinstvenu globalnu strategiju. Danas ljudi putuju svijetom brže nego što je mnogim patogenima potrebno za inkubaciju. Štoviše, određene bolesti mogu se prenijeti od asimptomatskih ili blago simptomatskih nositelja, uključujući nesvjesne putnike. Prisutnost gena otpornosti u nekim patogenima dodatno komplicira problem, povećavajući njihovu zaraznost i otpornost na antibiotike, čime se ubrzava njihovo širenje.⁴⁴

U prosjeku se svake godine pojavi nova zarazna bolest, što naglašava trajnu prijetnju.⁴⁵ Rizik prijenosa zaraznih bolesti nije ograničen samo na kontakt između ljudi; otprilike tri četvrtine nedavnih zaraznih bolesti potječe od životinja. Neplanirana urbanizacija, osobito prisutna u zemljama u razvoju, povećava te rizike zbog neadekvatne kanalizacije, prenapučenosti i dijeljenja resursa poput hrane i vode.⁴⁶

Različiti čimbenici mogu pokrenuti izbijanja epidemija, uključujući prirodne katastrofe, endemske bolesti i potencijalne bioterorističke napade. Rješavanje ovih višestrukih izazova zahtijeva kompleksnu globalnu suradnju i proaktivne mjere za zaštitu javnog zdravlja i ublažavanje negativnih utjecaja na turizam i druge sektore.

2.4. Prirodne katastrofe

Prirodne katastrofe predstavljaju značajan sigurnosni rizik u turizmu jer mogu imati devastirajuće posljedice na turističku infrastrukturu, sigurnost posjetitelja i ekonomiju destinacije. Uključuju potrese, poplave, uragane, tsunamije, vulkanske erupcije, šumske

⁴⁴ Roussou, Papanikolaou i Kornarou, "International Tourism and Global Public Health Crisis," 304.

⁴⁵ Woolhouse i Dye, "Population Biology of Emerging and Re-Emerging Pathogens – Preface," 981–982.

⁴⁶ Moore et. al. "Global Urbanization and Impact on Health," 269–278.

požare i druge ekstremne vremenske uvjete. Svaka od ovih katastrofa može prouzročiti ozbiljne posljedice koje dugoročno utječu na percepciju i atraktivnost turističke destinacije.

Potresi mogu uzrokovati značajna oštećenja infrastrukture, uključujući hotele, zračne luke, prometnice i turističke atrakcije. Osim fizičkih oštećenja, potresi često rezultiraju panikom i nesigurnošću među turistima, što može dovesti do smanjenja broja posjetitelja. Primjer toga je razoran potres na Haitiju 2010. godine, koji je ozbiljno narušio turističku djelatnost te zemlje.⁴⁷

Poplave mogu uništiti smještajne kapacitete, ceste i druge ključne elemente turističke infrastrukture. Osim direktnih šteta, poplave često izazivaju kontaminaciju izvora pitke vode i širenje bolesti, što dodatno ugrožava sigurnost turista.

Uragani i tsunamiji su među najrazornijim prirodnim katastrofama koje mogu pogoditi turističke destinacije. Mogu uništiti čitava naselja, uključujući turističke objekte, i zahtijevaju dugotrajan proces obnove. Uragan Katrina, koji je pogodio New Orleans 2005. godine, prouzročio je ogromne štete i dramatično smanjio turističku potražnju.

Vulkanske erupcije mogu uzrokovati evakuacije, otkazivanje letova i ozbiljne smetnje u turizmu. Pepeo iz vulkanskih erupcija može kontaminirati zrak i vodu i tako ugroziti zdravlje turista. Erupcija vulkana Eyjafjallajökull na Islandu 2010. godine dovela je do zatvaranja zračnog prostora iznad Europe, što je uzrokovalo velike smetnje u međunarodnom zračnom prometu.⁴⁸

Šumski požari mogu uništiti prirodne atrakcije koje privlače turiste, kao što su nacionalni parkovi i rezervati. Osim direktnih šteta, požari često dovode do evakuacija i smanjenja broja posjetitelja. Požari u Australiji 2019.-2020. godine devastirali su velika područja i uzrokovali pad turističke potražnje⁴⁹.

⁴⁷ Séraphin i Butcher "Tourism management in the Caribbean: The case of Haiti," 254-283.

⁴⁸ Jónsdóttir, "Impact of Eyjafjallajökull on tourism and international flights," 53-57.

⁴⁹ Reiner, et al. "Wish You Were Here? The Economic Impact of the Tourism Shutdown from Australia's 2019-20 'Black Summer' Bushfires." 107-127.

2.5. Politička nestabilnost

Politički nemiri, prosvjedi, štrajkovi i masovna okupljanja, čest su uzrok nesigurnog okruženja za turiste.⁵⁰ Iako su neki prosvjedi mirni, drugi mogu prerasti u nasilje, vandalizam i sukobe s policijom. Takvi događaji često dovode do zatvaranja turističkih atrakcija, otkazivanja putovanja i smanjenja broja posjetitelja. Primjer je Arapsko proljeće 2011. godine, koje je rezultiralo značajnim padom turističke aktivnosti u zemljama poput Egipta, Tunisa i Libije.⁵¹

Građanski sukobi i ratovi predstavljaju jedan od najopasnijih oblika političke nestabilnosti s dalekosežnim negativnim utjecajem na turizam. Mogu dovesti do masovnih evakuacija, uništenja infrastrukture te dugotrajne nesigurnosti koja obeshrabruje turiste od posjeta pogođenim destinacijama. U takvim okolnostima, dolazi do drastičnog smanjenja broja turista, što rezultira ekonomskim gubicima i značajnim narušavanjem imidža destinacije na globalnom tržištu.

Državni udari i nagle političke promjene mogu stvoriti klimu nesigurnosti i nepredvidljivosti. Ovi događaji često rezultiraju uvođenjem vanrednih mjera, policijskog sata i restrikcija koje mogu ograničiti slobodu kretanja turista. Primjer je državni udar u Turskoj 2016. godine, koji je rezultirao padom turističkih dolazaka zbog zabrinutosti za sigurnost.⁵²

⁵⁰ Ingram, Tabari i Watthanakhomprathip, "The impact of political instability on tourism: case of Thailand," 92-103.

⁵¹ Ali, Arifin, i Hasi, "The challenges of tourism in the countries of the Arab Spring Revolutions," 1171.

⁵² Fidanboy, "Demand for Turkey as tourist destination," 134-136.

3. Terorizam kao sigurnosna ugroza turizma

Terorizam se može promatrati kroz različite aspekte koji izravno utječu na sigurnost i percepciju sigurnosti u turizmu. Uključuju strah i percepciju rizika među ljudima, direktne napade na turiste i turističku infrastrukturu, ekonomski utjecaj, destabilizaciju destinacija, restrikcije u putovanjima, promjene putničkih navika, utjecaj na lokalnu zajednicu i globalne implikacije.⁵³ Teroristički napadi stvaraju osjećaj nesigurnosti i straha među potencijalnim turistima, što može dovesti do smanjenja broja putnika. Čak i bez stvarnog incidenta, percepcija rizika može biti dovoljno snažna da odvraća ljude od putovanja u određena područja. Opsežno medijsko izvještavanje dodatno pojačava ove strahove, što negativno utječe na odluke o putovanju.

Teroristi često ciljaju popularna turistička mjesta, hotele, restorane i prometna čvorišta kako bi izazvali maksimalni psihološki učinak. Takvi napadi mogu dovesti do uništavanja turističke infrastrukture, što rezultira zatvaranjem hotela, aerodroma i drugih ključnih objekata.⁵⁴ To dodatno obeshrabruje turiste i narušava normalno funkcioniranje turističkih destinacija.⁵⁵

Smanjenje broja turista izravno utječe na prihode od turizma, što može imati ozbiljne posljedice za ekonomiju države, pogotovo ukoliko ona uvelike ovisi o turizmu. Pad turističkih aktivnosti često dovodi do otpuštanja radnika u ugostiteljstvu, prijevozu i povezanim sektorima. Međutim istraživanja su pokazala da utjecaj terorizma na ekonomski rast minoran, a pogotovo ukoliko se radi o razvijenijim državama.⁵⁶

Uvođenje dodatnih sigurnosnih mjera kao što su pojačane provjere na aerodromima i sigurnosne patrole, povećava troškove za države i privatne tvrtke. Povećanje mjera sigurnosti može stvoriti nelagodu među turistima i usporiti protok putnika. Unatoč tome, neke mjere su nužne za osiguranje sigurnosti turista i održavanje povjerenja u sigurnost destinacije.

⁵³ Luca i Căriman, "The Economic Cost of Terrorism at European Union Level," 2.

⁵⁴ Baker, "Tourism and terrorism: terrorists threats to commercial aviation safety & security," 12.

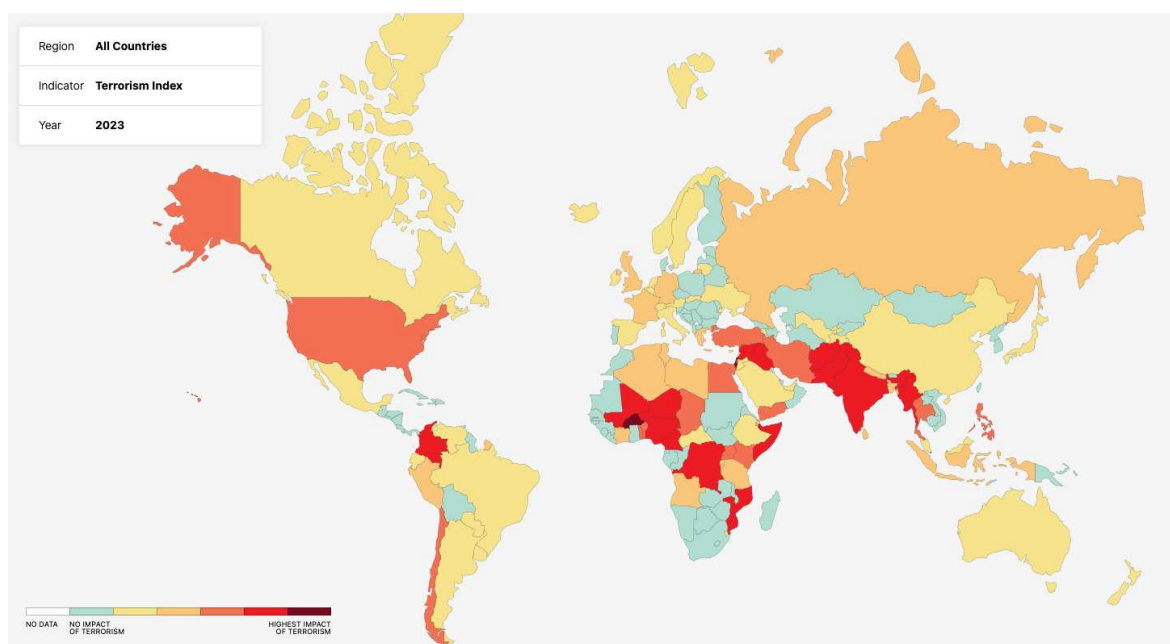
⁵⁵ Corbet, O'Connell, Efthymiou, Guiomard i Lucey, "The impact of terrorism on European tourism," 1-17.

⁵⁶ Butnaru, Mironiuc, Huian, i Haller, "Analysis of economic growth in tourism under the impact of terrorism and of the waves of refugees," 25-28.

Teroristički napadi mogu izazvati političku nestabilnost i dovesti do strožih mjera sigurnosti, što može trajno smanjiti broj turista u najgorem slučaju ili znatno usporiti rast broja dolazaka turista.⁵⁷ Nakon terorističkog napada potrebno je vrijeme za obnovu povjerenja među turistima i vraćanje pozitivnog imidža destinacije. Oporavak može uključivati ciljne marketinške kampanje, poboljšane sigurnosne mjere i inicijative za povećanje otpornosti na krize.

Borba protiv terorizma zahtijeva međunarodnu suradnju, što može utjecati na putničke politike i sigurnosne mjere širom svijeta. Teroristički napadi u jednoj regiji mogu preusmjeriti turističke tokove prema sigurnijim destinacijama, mijenjajući globalne obrasce putovanja. Također, mnoge vlade izdaju upozorenja protiv putovanja u područja koja su pod prijetnjom terorizma, što dodatno smanjuje broj turista.

Globalni indeks terorizma pruža sveobuhvatan pregled trenutnih trendova, obrazaca i utjecaja terorističkih aktivnosti širom svijeta, ističući ključne regije i zemlje pogođene ovim prijetnjama te promjene u globalnoj sigurnosnoj dinamici.

Slika 6. Globalni indeks terorizma 2023.

Izvor: Vision of humanity, Institut za ekonomiju i mir

⁵⁷ Butnaru, G. I., Mironiuc, M., Huian, C., & Haller, A. P. (2018). Analysis of economic growth in tourism under the impact of terrorism and of the waves of refugees. *Amfiteatru Economic*, 20(12), 885-904.

Računa se pomoću četiri varijable odnosno pokazatelja, u zadnjih pet godina, a to su: incidenti, smrtnost, stradanja i taoci. Pet zemalja gdje je opasnost od terorizma najveća su: Burkina Faso, Izrael, Mali, Pakistan i Sirija. Svake godine dostupna su nova izvješća, a najvažnije iz onog za 2023. godinu je sljedeće⁵⁸: broj smrtnih slučajeva uzrokovanih terorizmom porastao je za 22%, dosegnuvši 8,35, što je najviša razina od 2017. godine. Napadi su postali smrtonosniji budući da je broj terorističkih incidenata pao za 22%, na 3,350, a broj zemalja koje prijavljuju incidente smanjio se na 50. U 2023. godini, 76% smrtnih slučajeva povezanih s terorizmom u zapadnim demokracijama dogodilo se u SAD-u, unatoč najnižem broju incidenata u posljednjih 15 godina. Epicentar terorizma premjestio se izvan Bliskog istoka u središnji Sahel u subsaharskoj Africi, koji sada čini više od polovice smrtnih slučajeva od terorizma. Burkina Faso pretrpjela je najteže posljedice terorizma, s povećanjem broja smrtnih slučajeva za 68% unatoč smanjenju napada za 17%.⁵⁹ Irak je zabilježio najveće poboljšanje u posljednjem desetljeću, s padom broja smrtnih slučajeva od terorizma za 99%, u odnosu na vrhunac iz 2007. godine, na 69 u 2023. godini. Utjecaj terorizma postao je sve koncentriraniji, s deset zemalja koje čine 87% ukupnih smrtnih slučajeva povezanih s terorizmom. Više od 90% terorističkih napada i 98% smrtnih slučajeva od terorizma u 2023. dogodilo se u zonama sukoba, naglašavajući snažnu povezanost između sukoba i terorizma.

3.1. Teorije terorizma

Dvije teorije terorizma koje se mogu slikovito prikazati u kontekstu sante leda su *Iceberg* teorija terorizma i *Pyramid* teorija terorizma.⁶⁰

Iceberg teorija terorizma, popularna je i široko rasprostranjena teorija terorizma koja naglašava da je teroristički čin samo vrh sante leda. Kao što je samo oko 10% sante leda vidljivo iznad površine vode, tako i teroristički napad predstavlja samo mali dio šireg

⁵⁸ Institut za ekonomiju i mir, Globalni indeks terorizma 2023.

⁵⁹ Institut za ekonomiju i mir, Globalni indeks terorizma 2023.

⁶⁰ McCauley i Moskalenko, "Mechanisms of Political Radicalization: Pathways Toward Terrorism," 415–433.

fenomena. Ispod površine, gdje se nalazi preostalih 90% sante, odvijaju se brojne aktivnosti i procesi koji podržavaju terorizam. To uključuje strukture i mreže koje podržavaju ciljeve terorističkih skupina ili organizacija, kao i obrasce ponašanja kod pojedinaca koji bi mogli počinuti teroristička djela. Aktivnosti ispod površine obuhvaćaju izlaganje ranjivih pojedinaca utjecajima koji ih uvlače u terorizam, kao što su propaganda, ideološko indoktriniranje, regrutiranje i financiranje. Prepoznavanje i razumijevanje tih skrivenih struktura i procesa ključni su za učinkovito suzbijanje terorizma.

Pyramid teorija terorizma, koja se nadovezuje na koncept sante leda, predlaže piramidalni model radikalizacije i terorizma. Prema ovoj teoriji, pojedinci koji imaju pritužbe i osjećaju nepravdu prolaze kroz određeni proces radikalizacije. U početku traže pravdu kroz legitimne kanale. Ako im to ne uspije, njihova frustracija raste, što ih čini podložnijima radikalizaciji. U toj fazi počinju tražiti druge istomišljenike koji su također iskusili slične nepravde. Kroz druženje s takvim pojedincima, mogu biti dodatno radikalizirani, a u najgorem slučaju, neki od njih mogu postati teroristi. Unutar 90% sante leda koja je ispod površine, ključna je prevencija kako bi se spriječio razvoj ekstremizma. To uključuje rano prepoznavanje i adresiranje pritužbi, pružanje alternativnih načina za postizanje pravde, kao i programe deradikalizacije i reintegracije za one koji su već na putu prema ekstremizmu.

Obje teorije naglašavaju važnost razumijevanja i djelovanja na skrivene aspekte terorizma kako bi se učinkovito borili protiv njega. *Iceberg* teorija fokusira se na strukture i mreže koje podržavaju terorističke aktivnosti, dok *pyramid* teorija naglašava proces radikalizacije i važnost prevencije. Kombinirajući ove pristupe, moguće je stvoriti sveobuhvatan okvir za borbu protiv terorizma koji se bavi kako vidljivim tako i nevidljivim dijelovima ovog složenog fenomena.

3.2. Vrste terorizma

U suvremenom političkom okruženju razlikujemo nekoliko oblika terorizma, uključujući državni terorizam, disidentski terorizam, religijski terorizam, kriminalni terorizam te međunarodni terorizam, od kojih svaki ima specifične ciljeve i motivacije.

Shema 2. Vrste terorizma

Izvor: Izrada autora prema Gus, Understanding terrorism: Challenges, Perspectives and Issues

Državni terorizam provode vlade protiv percipiranih neprijatelja. Može biti usmjeren prema vanjskim protivnicima u međunarodnoj sferi ili prema neprijateljima unutar zemlje. Vanjski terorizam od strane države uključuje akcije protiv protivnika na međunarodnoj sceni. To može uključivati sponzoriranje terorističkih grupa, provođenje tajnih operacija ili izravne napade radi destabilizacije ili zastrašivanja drugih nacija. Povijesni primjeri uključuju terorizam sponzoriran od strane države tijekom Hladnog rata, gdje su suparničke velesile financirale i podržavale pobunjeničke grupe kako bi potkopale međusobni utjecaj. Unutarnji državni terorizam usmjeren je protiv domaćih neprijatelja, što može obuhvaćati političke protivnike, manjinske skupine, aktiviste ili bilo koji segment populacije koji se smatra prijetnjom vladajućem autoritetu. Ovaj oblik terorizma može uključivati široko rasprostranjeno nadziranje, uhićenja, mučenje i ubojstva. Vlade također mogu koristiti propagandu i psihološke operacije kako bi usadile strah i zadržale kontrolu nad populacijom.

Disidentski terorizam provode nedržavni pokreti i skupine protiv vlada, etnonacionalnih grupa, vjerskih skupina i drugih percipiranih neprijatelja. Može se manifestirati na različite načine, uključujući bombaške napade, atentate, otmice, kibernetičke napade i propagandne kampanje. Ove akcije često su usmjerene na privlačenje pažnje na ciljeve tih grupa, stvaranje klime straha i prisiljavanje vlada ili drugih subjekata na ustupke. Za razliku od državnog terorizma, disidentski terorizam provode nedržavni akteri koji nemaju formalni autoritet i resurse vlade, ali to često nadoknađuju gerilskim taktikama i tajnim operacijama. Osim nasilnih akcija, diverzantski teroristi često se upuštaju u opsežne propagandne napore kako bi regrutirali članove, pridobili simpatije i širili svoju ideološku poruku. Kao što je korištenje

društvenih mreža, ilegalnih publikacija i videa kako bi se dosegla šira publika i stekla podrška.

Religijski terorizam motiviran je apsolutnim uvjerenjem da je neka božanska sila odobrila i zapovjedila primjenu terorističkog nasilja za veću slavu. Usmjeren je na obranu onoga što vjernici smatraju jedinom pravom vjerom, a cilj mu je očuvanje, širenje ili obnova religijskih uvjerenja i vrijednosti. Manifestira se u raznim oblicima, uključujući bombaške napade, otmice, atentate, samoubilačke napade i masovne pokolje. Za razliku od drugih oblika terorizma, često je vođen idejom svetog rata ili džihada, gdje se terorističke akcije smatraju svetim dužnostima koje će biti nagrađene na *onom* svijetu. Ove akcije se često opravdavaju kao nužne za obranu vjere od nevjernika, heretika ili drugih percipiranih neprijatelja.

Kriminalni terorizam je motiviran isključivo profitom ili kombinacijom profita i politike. Razlikuje se od ideološki i religijski motiviranog terorizma jer mu je primarni cilj ostvarivanje financijske dobiti, iako može biti povezan s političkim ciljevima. Aktivnosti kriminalnog terorizma uključuju iznudu, trgovinu drogom, ilegalno kockanje, trgovinu ljudima i druge oblike organiziranog kriminala. Kriminalne organizacije koriste terorističke taktike, kao što su nasilje, zastrašivanje i ubojstva, kako bi zaštitile svoje interese i osigurale kontinuirani profit. Njihovo djelovanje često je lokalizirano i fokusirano na kontrolu određenih teritorija i tržišta.

Međunarodni terorizam ima tendenciju širenja na globalnu razinu, ciljevi se biraju zbog njihove simbolične vrijednosti za međunarodne interese, bilo unutar vlastite zemlje ili izvan državnih granica. Uključuje napade koji su osmišljeni kako bi privukli pažnju međunarodne javnosti, izazvali strah na globalnoj razini i utjecali na međunarodne odnose.

3.3. Ekonomske posljedice terorizma

Europska unija (EU) već dug vremenski period popularno je turističko odredište, privlačeći svake godine milijune posjetitelja iz cijelog svijeta. Međutim, teroristička prijetnja predstavlja značajan izazov za turističku industriju u Europskoj Uniji, s brojnim napadima koji ciljaju turiste i područja s velikom koncentracijom turista. Utjecaj tih terorističkih

napada može biti ozbiljan, dovodeći do pada turizma, gubitka radnih mjesta i ekonomskih teškoća za pogođene regije.

Brojna istraživanja ispituju učinke terorizma na turizam u EU. Jedna studija je otkrila da su sigurnost i zaštita, uključujući zabrinutost zbog političke i društvene nestabilnosti, glavni izazovi s kojima se suočava turistička industrija EU. Druga analiza kvantificirala je utjecaje velikih terorističkih napada, pokazujući da oni mogu značajno smanjiti potražnju za turizmom tijekom duljih razdoblja i imati dalekosežne ekonomske posljedice. Na primjer, teroristički napadi u Parizu 2015. godine doveli su do manjka prihoda od preko 2 milijarde eura u turističkom sektoru tijekom sljedeće 2-3 godine.⁶¹

Istraživači su također istaknuli složen i višeslojan odnos između terorizma i turizma. Određene zemlje ili regije koje se smatraju visokorizičnim metama za terorizam mogu doživjeti pad turizma, čak i ako nisu bile izravno napadnute. S druge strane, kada se teroristički incidenti dogode u istaknutim turističkim središtima, turisti mogu percipirati rizik većim nego što on zapravo jest, što dovodi do smanjene potražnje za putovanjima koja daleko premašuje izravne posljedice napada.

3.3.1. Reputacijska šteta

Osim izravnih ekonomskih učinaka, terorizam može nanijeti značajnu reputacijsku štetu turističkim destinacijama unutar Europske unije. Kada se veliki teroristički napadi dogode u popularnim turističkim središtima poput Pariza ili Bruxellesa, medijsko praćenje i percepcija javnosti mogu znatno premašiti stvarnu razinu prijetnje.⁶² Kao rezultat toga, turisti mogu postati pretjerano oprezni i percipirati rizik većim nego što on zapravo jest, što dovodi do pada potražnje za putovanjima koji traje mnogo dulje od neposrednog razdoblja nakon

⁶¹ Schmude, Karl i Weber, "Tourism and Terrorism: Economic impact of terrorist attacks on the tourism industry. The example of the destination of Paris," 88-102.

⁶² Seabra, Abrantes i Kastenholz, "The influence of terrorism risk perception on purchase involvement and safety concern of international travellers," 874-903.

napada.⁶³ Ova smanjena potražnja ima dugoročne posljedice na lokalna gospodarstva i poduzeća koja ovise o turizmu, uzrokujući dodatne ekonomske teškoće tijekom vremena.

Organizacije za upravljanje destinacijama i regionalne vlasti moraju brzo djelovati kako bi uvjerile potencijalne posjetitelje, naglasile otpornost lokalne turističke industrije i vratile povjerenje u sigurnost pogođenih područja. To mogu biti koordinirane medijske kampanje, ciljano usmjeravanje prema ključnim turističkim tržištima i suradnja s lokalnim turističkim zajednicama. Rješavanjem reputacijskog utjecaja terorizma, turističke destinacije u Europskoj Uniji mogu ublažiti dugoročne posljedice i učinkovitije se oporaviti od ekonomskih šokova uzrokovanih takvim sigurnosnim prijetnjama.

3.3.2. Gubitak povjerenja turista

Gubitak povjerenja među turistima postao je ključni problem nakon terorističkih napada u Europskoj Uniji. Veliki teroristički incidenti u istaknutim turističkim destinacijama doveli su do gubitka povjerenja među potencijalnim posjetiteljima.⁶⁴ Čak i u regijama gdje se napadi nisu dogodili, percepcija povećanog rizika rezultirala je smanjenim povjerenjem i potražnjom turista.⁶⁵ Nadalje, oporavak turističkih destinacija nakon terorističkog napada često je otežan negativnim medijskim prikazima i senzacionalističkim izvještavanjem. To odražava negativnu sliku o lokaciji, dodatno narušavajući povjerenje među potencijalnim turistima. Gubitak povjerenja turista ima ne samo trenutne, već i dugoročne posljedice za pogođene regije. Mogu proći godine prije nego što destinacije povrate povjerenje i sigurnost putnika, odgađajući oporavak turističke industrije i ometajući ekonomski rast.

Rješavanje problema gubitka povjerenja turista zahtijeva zajednički napor javnog i privatnog sektora. To uključuje ne samo poboljšanje sigurnosnih mjera i strategija krizne komunikacije, već i proaktivne marketinške kampanje usmjerene na obnovu reputacije pogođenih destinacija. Suradnja usmjerena na pružanje točnih informacija, isticanje

⁶³ Ibid.

⁶⁴ Peters i Papathanassis, "Security perceptions of tourists in the aftermath of terrorist attacks," 83-98.

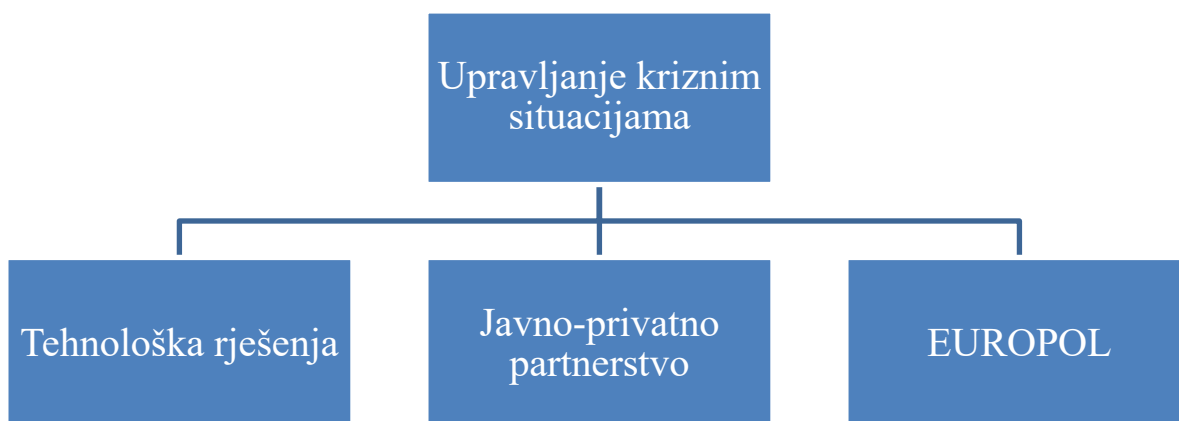
⁶⁵ Geys i Qari, "Will you still trust me tomorrow? The causal effect of terrorism on social trust," 289-305.

sigurnosnih mjera i stvaranje osjećaja sigurnosti među potencijalnim turistima ključna je za vraćanje povjerenja.

3.4. Upravljanje kriznim situacijama

Uzimajući u obzir da je terorizam samo jedna vrsta sigurnosne ugroze, razlikuje se od ostalih, a na to ukazuje pregled postojeće literature. Iako je malo studija koje se bave isključivo krizama uzrokovanim terorizmom u turizmu, ipak se ova pojava može generalizirati.⁶⁶

Postoji nekoliko potencijalnih načina kojima se može upravljati kriznim situacijama.

Shema 3. Upravljanje kriznim situacijama

Izvor: Izrada autora

Turističke destinacije, posebno one koje se oslanjaju na turizam za svoju ekonomsku stabilnost, moraju usvojiti strategije upravljanja krizama kako bi se nosile s terorizmom. Prepoznavanje terorizma kao krize, ključno je za turističku industriju kako bi učinkovito usmjerila napore i resurse na upravljanje njime. Kako bi se spriječili teroristički napadi na turističke destinacije, preporučuje se politički proboj i međunarodne rezolucije, ali valja imati na umu da nijedna sigurnosna mjera ne može potpuno zaštititi od užasa terorizma.⁶⁷

⁶⁶ Althnayan, "Tourism and terrorism: A crisis management perspective," 42.-45.

⁶⁷ Pizam, "A Comprehensive Approach to Classifying Acts of Crime of Violence at Tourism Destination," 5-12.

Ipak, postoje tvrdnje kako bi turistički sektor trebao poduzeti specifične mjere kako bi se smanjila mogućnost terorističkih napada na turističke destinacije i pomogla im da se brzo oporave od negativnih učinaka. Za privatni sektor, posebno se predlaže uska suradnja između turističkih djelatnika i sigurnosnih službenika, koji bi ih trebali obučavati u prevenciji sigurnosnih prijetnji i hitnim operacijama, a preporuča se i osnivanje odbora za osiguranje pridržavanja sigurnosnih standarda i naglašava potreba izrade kriznih planova za smanjenje negativnog imidža destinacije nakon terorističkog napada.⁶⁸ Za javni sektor, predlaže se poboljšanje sigurnosnih mjera na svim javnim prijevoznim sredstvima i njihovim terminalima, obuku građana o mogućim terorističkim napadima u njihovim zajednicama i uspostavljanje turističkih policijskih jedinica koje bi blisko surađivale s turističkim dionicima.⁶⁹ Također preporučuje se učinkovita međunarodna suradnja kako bi se umanjili negativni učinci terorističkih napada na destinacije.⁷⁰

3.4.1. Uloga tehnologije

Utjecaj tehnologije na upravljanje krizama, posebno u vezi s terorizmom, je višeznačan. Moderni teroristi koriste komunikacijsku tehnologiju, za učinkovito širenje svojih ideologija i propagande.⁷¹ To uključuje internetske časopise i videozapise koji promiču radikalni ekstremizam i pružaju upute za izvođenje napada. Internet i društvene mreže ključni su alati za regrutiranje novih sljedbenika, omogućujući teroristima da dosegnu široku publiku uz niske troškove, stvarajući prilike za interakciju i mobilizaciju među istomišljenicima. Napredak u komunikacijskim tehnologijama omogućava teroristima učinkovitiju koordinaciju operacija. Alati za komunikaciju u stvarnom vremenu olakšavaju planiranje i izvođenje napada, često na decentralizirani način.

⁶⁸ Pizam, "Tourism and terrorism," 1–3.

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ Sönmez, Apostolopoulos i Tarlow, "Tourism in crisis: Managing the effects of terrorism," 13-18.

⁷¹ Mahmood i Jetter "Communications technology and terrorism. *Journal of conflict resolution*," 127-166.

S druge strane, Vlade država koriste naprednu tehnologiju za praćenje komunikacija i identifikaciju potencijalnih prijetnji.⁷² Tehnike uključuju presretanje internetskih komunikacija, praćenje digitalnih tragova i korištenje špijunskog softvera za prikupljanje obavještajnih podataka s uređaja terorista. Masovni mediji i društvene platforme koriste se za oblikovanje javnog mnijenja i suprotstavljanje terorističkim narativima. Objavljivanje antiterorističkih poruka i kampanja može demobilizirati terorističke napore i smanjiti podršku njihovim ciljevima. Komunikacijsko tehnološki alati se koriste i za sprječavanje napada otkrivanjem i ometanjem planova u ranoj fazi, što uključuje praćenje chat soba i foruma gdje se okupljaju ekstremisti, kao i korištenje satelitske i dronske tehnologije za nadzor.

Odnos između tehnologije i terorizma slijedi oblik obrnutog slova “U“, odnosno zvonoliki oblik, gdje umjerena razina tehnologije isprva povećava terorizam poboljšanjem komunikacijskih i koordinacijskih sposobnosti. Međutim, kako tehnologija dodatno napreduje, ona poboljšava sposobnosti države za suzbijanje terorizma, što dovodi do smanjenja terorističkih aktivnosti. Studija koja obuhvaća podatke iz 199 zemalja između 1970. i 2014. godine podržava hipotezu da terorizam doseže vrhunac na srednjim razinama komunikacijskih tehnologija.⁷³ Kako tehnologija nastavlja napredovati, značajno smanjuje terorizam zbog poboljšanih protuterorističkih mjera.

Dakle, iako tehnologija olakšava različite aspekte terorističkih operacija i omogućava im konstantno nove pothvate, ona također omogućava vladama učinkovitije suzbijanje tih prijetnji. Ravnoteža među ovim suprotstavljenim silama ključna je za razumijevanje ukupnog utjecaja tehnologije na upravljanje krizama povezanim s terorizmom.

3.4.2. EUROPOL

Sjedište EUROPOL-a nalazi se u Haagu, u Nizozemskoj, a njegova misija je podržati države članice u sprječavanju i borbi protiv svih oblika teškog međunarodnog i organiziranog

⁷² Ibid.

⁷³ Ibid., 127.

kriminala, kibernetičkog kriminala i terorizma. Također, EUROPOL surađuje s mnogim partnerskim zemljama koje nisu članice Europske unije, kao i s međunarodnim organizacijama.⁷⁴

Velike kriminalne i terorističke mreže predstavljaju značajnu prijetnju unutarnjoj sigurnosti Europske unije te sigurnosti i egzistenciji njezinih građana, a najveće sigurnosne prijetnje uključuju:

- Terorizam
- Međunarodna trgovina drogom i pranje novca
- Organizirane prijevare
- Krivotvorenje eura
- Trgovinu ljudima

Glavnu prijetnju zemljama članicama Europske unije predstavlja džihadistički terorizam, čiji je glavni cilj stvoriti islamsku državu u kojoj vlada isključivo islamski zakon. Nedavni su napadi te skupine dokazali namjeru i sposobnost izazivanja masovnih žrtava u urbanim područjima, s ciljem sijanja straha od terorizma koji dobiva veliku medijsku pozornost. Ovi pažljivo isplanirani napadi ističu, ozbiljnu prijetnju za Europsku uniju od strane male ekstremističke skupine sa sjedištem na Bliskom istoku, zajedno s mrežom pojedinaca rođenih i odgojenih u Europskoj uniji.⁷⁵ Ti pojedinci često se brzo radikaliziraju i spremni su te sposobni djelovati kao pomagači i aktivni sudionici u terorizmu.

Najnovije izvješće o stanju i trendovima u području terorizma u Europskoj uniji (TE-SAT) za 2023. godinu pregled je stanja u kojem su prikazani podaci, glavna kretanja i trendovi u području terorizma u Europskoj uniji na temelju kvalitativnih i kvantitativnih podataka koje su države članice dostavile o terorističkim napadima, uhićenjima i sudskim odlukama donesenim zbog kaznenih djela terorizma. Neke od ključnih točaka ovog izvješća, odnosno glavni nalazi su sljedeći:⁷⁶

- Terorizam je i tijekom 2022. godine nastavio biti ozbiljna prijetnja državama članicama Europske unije. Zabilježeno je ukupno 28 napada u Europskoj uniji, uključujući izvršene, neuspjele i spriječene napade. Od toga je izvršeno 16 napada,

⁷⁴ Agencija za borbu protiv kriminala i provođenje zakona, O Europolu

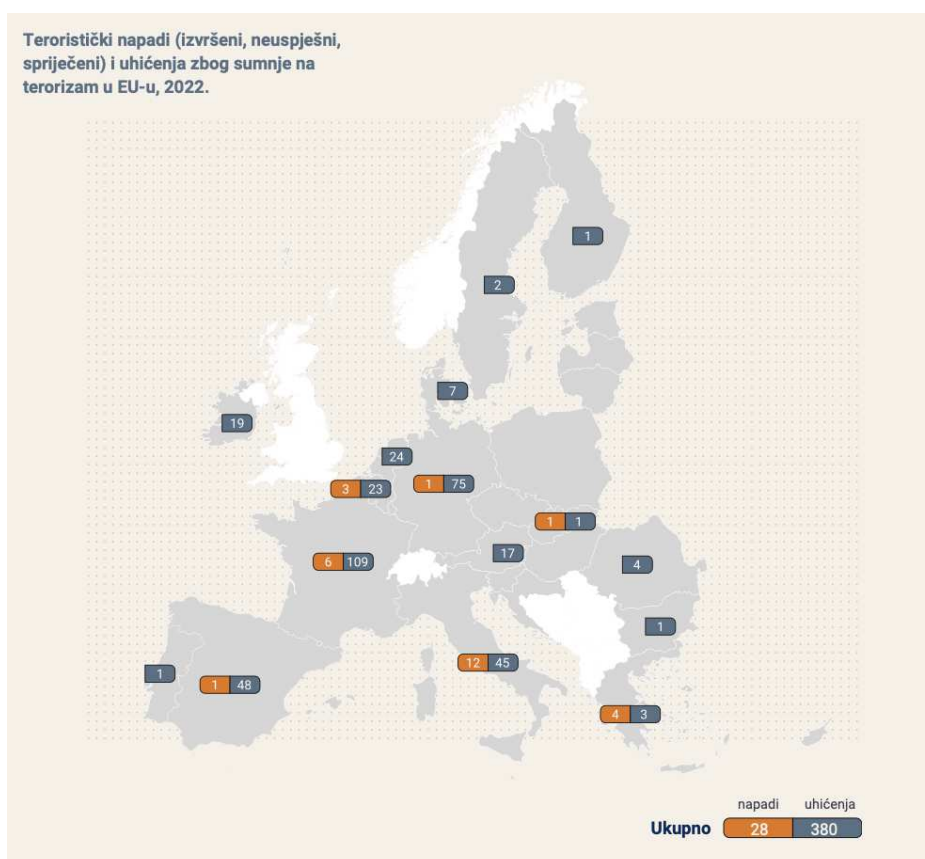
⁷⁵ Agencija za borbu protiv kriminala i provođenje zakona, O Europolu

⁷⁶ Agencija za borbu protiv kriminala i provođenje zakona, "Izvješće o stanju i trendovima u području terorizma u Europskoj uniji (TE-SAT)", 2.

pri čemu se većina pripisuje ljevičarskom i anarhističkom terorizmu (13 napada), dok su dva napada povezana s džihadističkim terorizmom, a jedan s desničarskim terorizmom.

- Tijekom 2022. godine, tijela za provedbu zakona u državama članicama EU-a uhitila su 380 osoba zbog kaznenih djela povezanih s terorizmom.
- Presude za kaznena djela terorizma, odnosno sudski postupci, doveli su u 2022. godini do 427 osuđujućih i oslobađajućih presuda.
- Desničarski teroristi i ekstremisti šire brojne narative, prvenstveno putem interneta.
- Internet i tehnologija ostaju ključni faktori koji omogućuju širenje propagande, novačenje ranjivih osoba te njihovu radikalizaciju koja može dovesti do terorizma i nasilnog ekstremizma.

Teroristički napadi češći su u središnjem i zapadnom dijelu Europske unije, no kad se stave u odnos s brojem uhićenja, terorističkih napada je ipak značajno manje.

Slika 7. Teroristički napadi (izvršeni, neuspješni i spriječeni) i uhićenja zbog sumnje na terorizam u Europskoj uniji u 2022. godini

Izvor: EUROPOL

Na slici 7. prikazan je ukupan broj terorističkih napada (izvršenih neuspješnih i spriječenih) i uhićenja zbog sumnje na terorizam u Europskoj uniji u 2022. godini. Vidljivo je da se najveći broj terorističkih napada 2022. dogodio u zemljama poput Italije (12) i Francuske (6), dok je najveći broj uhićenja ostvaren u Francuskoj (109), Njemačkoj (75), Španjolskoj (48) i Italiji (45).⁷⁷

3.5. Pregled dosadašnjih istraživanja

Terorizam je pojam koji se često obrađuje u novije vrijeme, a intrigira zbog opasnosti koje nosi sa sobom. U nastavku slijedi tablični prikaz dosadašnjih istraživanja u kontekstu obrađene literature kroz kratki opis članaka.

Tablica 6. Analiza relevantne literature

Autor, godina	Uzorak, razdoblje istraživanja	Metodologija	Rezultati istraživanja
1. Araña, J. E., & León, C. J. (2008)	Njemačka, 2001.	Kvantitativno	Turistička potražnja je uvelike osjetljiva na političke nesigurnosti i terorizam.
2. Zeman, T., & Urban, R. (2019)	Njemačka, 2001.	Kvalitativno	Manji je utjecaj terorizma na turizam u stabilnim – razvijenim državama nego u politički nestabilnima.
3. Corbet, S., O’Connell, J. F., Efthymiou, M., Guiomard, C., i Lucey, B. (2019)	Europska unija 2011. – 2018.	Kvantitativno, ARMA-GARCH metodologija	Smanjen broj letova u destinacije pogođene terorizmom, manji broj letova prodan je za pola promatranih lokacija
4. Sofronov, B. (2017)	Europska unija, 2016.	Kvalitativno, metoda generalizacije	Europska unija provodi i promovira protuterorističku agendu, međutim prijetnja od terorizma je geografski raspršena i ostaje značajna,

⁷⁷ Ibid., 4.

			kompleksna i nepredvidiva
5. Mao, L. (2019)	Sekundarni podaci	ARDL model, kvantitativno	Teroristički napadi unutar UK imaju pozitivan učinak na turizam, dok napadi na kontinentu imaju negativan utjecaj na britanski turizam
6. Krieger, T., & Meierrieks, D. (2019)	Sekundarni podaci	Kvalitativno	Terorizam predstavlja izazov za EU, međutim teroristički napadi samo su jedna stavka šireg problema, a sve ovisi o pojedinačnim i institucionalnim odgovorima zemalja članica i Brisela.
7. Aleynikov, B. N., Shapirova, R. R., Kadyrov, M. A., & Ponomarev, A. A. (2018)	Pregled dokumenata i pravnih akata	Integrirani pristup komparativne, problemsko-kronološke i metode sinteze	Međunarodni i pravni dokumenti o turizmu i protuterorizmu doneseni u UN-u su osmišljeni između 1980-ih i 2000-ih, te kao takvi ne mogu odgovoriti na realnu sliku i nove izazove
8. Luca, D. M., & Căriman, G. (2021)	Nema uzorka	Komparativna metoda, analiza	Terorizam ima direktne i indirektne ekonomske posljedice. Psihološki efekti i želja javnosti za ulaganje u protuterorističke mjere, odvrću ulaganja u produktivne sektore i tako štete ekonomskom napretku.
9. Butnaru, G. I., Mironiuc, M., Huian, C., & Haller, A. P. (2018)	26 zemalja članica EU, od 2000. do 2015. godine	Ekonometrijski model	Terorizam utječe na smanjenje ili sporiji rast turističkih dolazaka, međutim utjecaj na ekonomski rast je minoran, pogotovo u razvijenim državama.
10. Walters, G., Wallin, A., & Hartley, N. (2019)	SAD i Australija, 2017.	Kvantitativna analiza	Razina terorističke prijetnje predstavljena od strane destinacije utječe na odluke turista.
11. Dragičević, D., Radić, M. N., & Grbić, L. (2018)	Francuska, Španjolska, Turska, Hrvatska, 1995. - 2016.	Komparativna i korelacijska analiza	Postoji veza između terorističkih činova i intenziteta i trajanja utjecaja na turizam.

12. Seabra, C., Abrantes, J. L., & Kastenholz, E. (2014)	Portugal, Španjolska i Italija; 2009.	Cronbach's alpha	Terorizam utječe na percepciju rizika koju turisti povezuju s međunarodnim putovanjima. Interes za terorizam i pažnja koju mu posvećuju mediji značajno utječu na percepciju rizika kod međunarodnih putovanja.
13. Raza, A., Abbasi, A. R., Shaikh, E., & Aqib, S. (2023)	200 regija svijeta, 1995. – 2020.	Ekonometrijski model, POLS i FE panel	Terorizam negativno utječe na dolazak turista, posebno u manje privlačnim i manje razvijenim zemljama, a globalna financijska kriza 2007.-08. značajno je pogoršala taj utjecaj.
14. Santamaría, E. C. (2021)	167 zemalja, 1995. - 2014.	Ekonometrijski model najmanjeg kvadrata	Terorizam ima značajan negativan učinak na dolazak turista, pri čemu više terorističkih događaja dovodi do manjeg broja turista, dok zemlje koje nisu pogođene napadima bilježe porast turista.
15. Asongu, S. A., Nnanna, J., Biekpe, N., & Acha-Anyi, P. N. (2019)	163 države, 2010. - 2015.	Metoda generalizacije i NB regresija	Negativan utjecaj na dolazke turista imaju političke nestabilnosti, nasilni prosvjedi i broj žrtava

Izvor: izrada autora

Iako se čini da turizam i terorizam nemaju mnogo zajedničkog, ipak dijele neke značajne karakteristike. Oba fenomena koriste suvremenu tehnologiju, ovise o medijima i manipuliraju percepcijama i stavovima javnosti.⁷⁸ U turizmu, percepcija rizika, stavovi i razina dohotka turista ključni su čimbenici pri donošenju odluka o posjeti određenom odredištu.⁷⁹ Turisti pri donošenju odluke o putovanju često uzimaju u obzir savjete o sigurnosti i pokušavaju racionalizirati i umanjiti opaženi rizik povezan s terorističkim

⁷⁸ Korstanje i Clayton, "Tourism and terrorism: conflicts and commonalities," 8-25.

⁷⁹ Sonmez i Graefe, "Determining Future Travel Behavior from Past Travel Experience and Perception of Risk and Safety," 171-177.

prijetnjama. Također, političko stajalište pojedinaca može značajno utjecati na njihovu percepciju rizika i odluke o putovanju.

Terorizam ima negativne posljedice na prihode od turizma, no istraživanja pokazuju da je taj utjecaj uglavnom kratkoročan.⁸⁰ Nakon terorističkih napada, destinacije često bilježe pad broja posjetitelja, ali taj efekt obično traje kratko, jer se turisti nakon određenog vremena vraćaju. S druge strane, postoji fenomen poznat kao mračni turizam, gdje turisti posjećuju mjesta koja su bila meta terorističkih napada, što paradoksalno može povećati turistički interes za ta mjesta.

Međunarodni turizam, mjereno brojem dolazaka, može imati i neočekivane posljedice na transnacionalni terorizam.⁸¹ Viši stupanj međunarodnih putovanja može doprinijeti širenju ideologija i olakšati mobilnost terorističkih mreža, što može povećati rizik od transnacionalnog terorizma. Na taj način, dok turizam može poticati gospodarski razvoj i kulturnu razmjenu, istovremeno može igrati ulogu u kompleksnoj dinamici globalne sigurnosti.

Uz to, istraživanja sugeriraju da odluke o putovanju često ovise o percepciji rizika i sposobnosti turista da racionaliziraju i umanje te rizike. Ovo je posebno izraženo u slučajevima kada su politička stajališta usko povezana s percepcijom rizika, što može utjecati na spremnost turista da posjete određene destinacije unatoč savjetima o putovanju.

Iako terorizam negativno utječe na prihode od turizma, taj učinak je često privremen, a turisti se s vremenom vraćaju. Istovremeno, povećana međunarodna putovanja mogu imati kompleksne posljedice na sigurnost, ističući potrebu za balansiranjem turističkog razvoja i sigurnosnih mjera.

Iz provedenih istraživanja može se zaključiti da terorizam ima značajan negativan utjecaj na međunarodnu potražnju za turizmom. Turisti općenito izbjegavaju odredišta koja se percipiraju kao nesigurna zbog terorizma. Utjecaj terorizma na turizam je izraženiji u zemljama u razvoju, ukoliko ga uspoređujemo s razvijenijim zemljama. Navedeno se pripisuje kapacitetu zemalja da upravlja i ublažava učinke terorističkih aktivnosti. Također, iz već provedenih istraživanja uočen je značajan pad BDP-a u kontekstu povezanosti turističke potražnje i terorizma, u razdoblju od 2006. do 2020. godine, što se djelomično

⁸⁰ Muckley, "Terrorism, Tourism and FDI: Estimating a lower bound on the Peace Dividend in Northern Ireland," 45-56.

⁸¹ Goldman i Neubauer-Shani, "Does international tourism affect transnational terrorism?," 451-467.

može pripisati globalnoj financijskoj krizi i njezinim posljedicama, a navedeno je utjecalo i na potražnju za turizmom, odnosno turističkim dolascima. Dakle, može se zaključiti poveznica ekonomske stabilnosti i turizma.

Kombinacija terorizma i političke nestabilnosti ima ozbiljniji učinak na potražnju za turizmom nego sam terorizam. Politički nemiri pogoršavaju negativne percepcije i stvarne rizike povezane s destinacijama, dodatno odvrćajući turiste. Također, teroristički napadi imaju dugotrajne učinke na turističku industriju, s trajnim smanjenjem dolazaka turista nakon velikih incidenata poput napada 11. rujna u SAD-u.

Medijsko izvještavanje igra značajnu ulogu u oblikovanju percepcije sigurnosti u javnosti. Pretjerano ili intenzivno medijsko praćenje terorističkih napada može pojačati negativan utjecaj na turizam, čak i u zemljama koje nisu izravno pogođene terorizmom.

Dakle, provedena istraživanja naglašavaju kritičnu potrebu za učinkovitom protuterorističkom strategijom i mjerama za poboljšanje sigurnosti, kao i važnost upravljanja percepcijom javnosti kako bi se ublažili negativni učinci na turizam.

4. Analiza utjecaja terorizma na turizam na primjeru odabranih europskih zemalja

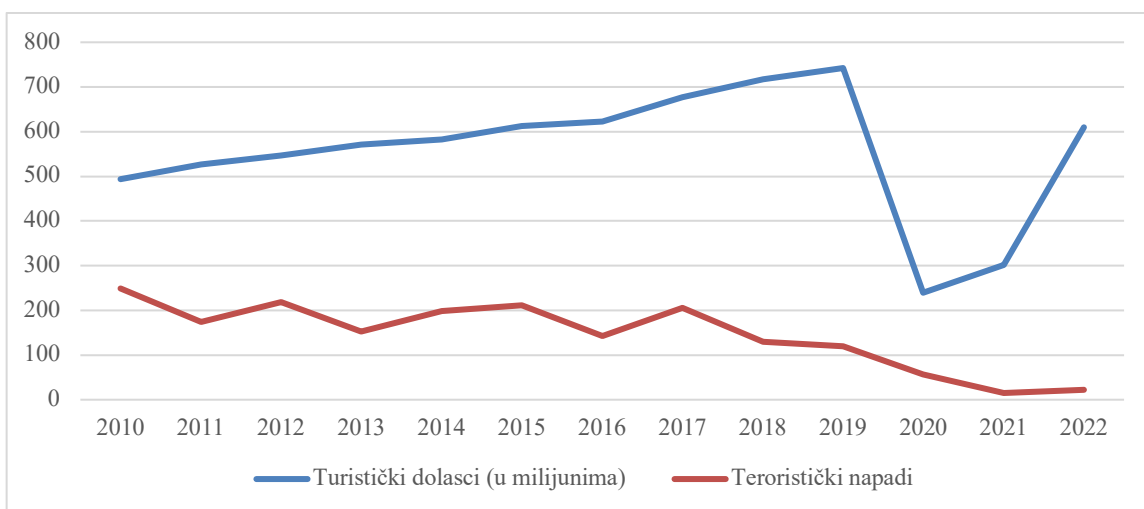
Ovo poglavlje govori o utjecaju terorizma na turističke dolaske i potražnju u Europskoj uniji, kao i na primjeru zemalja Francuske i Njemačke, koje su odabrane iz razloga velike posjećenosti i značajnog broja terorističkih napada u odnosu na druge zemlje članice. Isto tako, izvršit će se i korelacijska analiza dviju zemalja, pomoću koje će se utvrditi postoji li povezanost između terorističkih napada i turističkih dolazaka.

4.1. Utjecaj terorizma na turističke dolaske i potražnju u Europskoj uniji

Turizam je ključni sektor gospodarstva Europske unije, značajno doprinosi gospodarskom rastu i zapošljavanju. Međutim, sigurnosni izazovi poput terorizma mogu značajno utjecati na turističke dolaske i potražnju. Teroristički napadi stvaraju osjećaj nesigurnosti među posjetiteljima, što može dovesti do smanjenja broja turista i promjena u obrascima putovanja. U nastavku se istražuje kako terorizam utječe na turističku industriju u Europskoj uniji, analizirajući promjene u turističkim dolascima u odnosu na terorističke napade za pogođene zemlje, te predlaže mjere za jačanje otpornosti turističkog sektora. Područje Balkana i Baltika sigurnije je u odnosu na zapadne države Europske unije. Veće prijetnje moguće su u državama poput Njemačke, Francuske, Grčke, Italije, Španjolske, itd. Stoga će odnos terorizma i turističke potražnje biti detaljnije analiziran na primjeru tih zemalja.

Promatrajući provedene analize, odnos terorizma i turističke potražnje preciznije je razumjeti fokusom na određene države ili mikrolokacije, poput Pariza, Manchestera, Barcelone i drugih gradova. Na tim mikrolokacijama uočen je negativan utjecaj terorizma na turističku potražnju, dok istovremeno druge lokacije bilježe povećanje broja turista, jer oni pronalaze alternativne destinacije koje smatraju sigurnijima.

Unatoč tome, analiza sveukupnog broja terorističkih napada u Europskoj uniji može se promatrati u odnosu na ukupan broj turističkih dolazaka.

Graf 1. Odnos turističkih dolazaka (u milijunima) i terorističkih napada u Europskoj uniji od 2010. do 2022.

Izvor: izrada autora prema podacima EUROSTAT-a i Vision of Humanity

U vremenskom razdoblju od 2010. do 2022., uočen je značajan pad broja terorističkih napada u Europskoj uniji od 2017. do 2022. godine. Navedeni pad može se pripisati ne samo utjecaju pandemije COVID-19, nego i pojačanim naporima državnih organa i sigurnosnih službi u sprječavanju terorističkih napada.

Isto tako, za potrebe istraživanja provedena je i korelacijska analiza, te su u odnos stavljeni turistički dolasci i teroristički napadi.

	Zavisna varijabla	Nezavisna varijabla		
Godina	Turistički dolasci (u milijunima)	Teroristički napadi		
2010	494,18	249		
2011	526,29	174		
2012	546,95	219		
2013	571,06	152		
2014	582,23	199		
2015	612,43	211		
2016	622,27	142		
2017	677,56	205		
2018	717,69	129		
2019	742,4	119		
2020	239,44	57		
2021	300,95	15		
2022	609,46	22		
				CORREL = 0,38643719

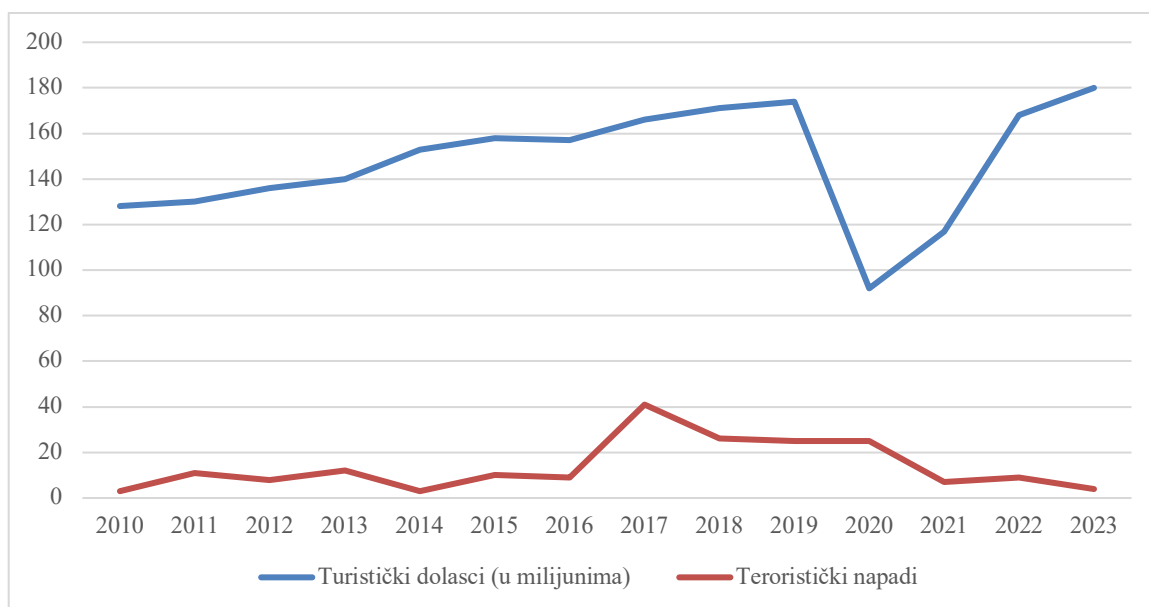
Slika 8. Korelacijska analiza turističkih dolazaka i terorističkih napada u Europskoj uniji od 2010. do 2022.

Izvor: Izrada autora prema podacima EUROSTAT-a i Vision of Humanity

Na slici, nalazi se prikaz funkcije "Correl" za zavisnu i nezavisnu varijablu. Uzimajući u obzir da je rezultat analize pokazao da koeficijent korelacije iznosi 0,39 može se utvrditi da između terorističkih napada i turističkih dolazaka postoji slaba do umjerena i pozitivna povezanost. Navedeno sugerira da postoji određena povezanost između broja terorističkih napada i turističkih dolazaka. Dakle promatrajući rezultate analize može se utvrditi da će turisti, bez obzira na terorističke napade, nastaviti posjećivati turističke destinacije u Europskoj uniji. Iako je izgledno da će jedan kraći period izbjegavati određenu destinaciju u kojoj se dogodio teroristički napad, turisti će u konačnici u pravilu posjetiti željenu destinaciju. Ipak, moguće je da povećani broj terorističkih napada negativno utječe na percepciju sigurnosti među potencijalnim turistima, no s obzirom na pozitivnu vrijednost korelacije, može se razmotriti scenarij u kojem su napadi relativno izolirani incidenti koji ne utječu značajno na ukupni turistički promet u Europskoj uniji ili čak da neki turisti ne percipiraju terorističke prijetnje kao ozbiljnu prepreku za svoje putovanje. Svakako za daljnja istraživanja potrebno je, iako postoji određena pozitivna veza, provesti dodatne studije kako bi se razjasnili mehanizmi koji stoje iza ovog odnosa te identificirali ostali relevantni faktori koji mogu utjecati na ove varijable.

4.2. Analiza na primjeru Francuske

Francuska, kao jedna od najpopularnijih turističkih destinacija u svijetu, značajno je pogođena terorističkim napadima u proteklom desetljeću. Analiza razmatra kako su ti napadi utjecali na turističke dolaske i potražnju, uzimajući u obzir različite aspekte ekonomskih i socijalnih posljedica terorizma.

Graf 2. Odnos turističkih dolazaka (u milijunima) i terorističkih napada u Francuskoj od 2010. do 2023.

Izvor: izrada autora prema podacima EUROSTAT-a i Vision of Humanity

Graf ukazuje na pad broja turističkih dolazaka u 2016. godini u odnosu na 2015. godinu, dakle teroristički napadi, poput onih u Parizu u studenom 2015. i napada u Nici u srpnju 2016., imali su neposredan i značajan negativan utjecaj na broj turističkih dolazaka. Prema podacima Francuske turističke organizacije, dolasci međunarodnih turista pali su za 8% u mjesecima nakon napada u Parizu. Posebno je pogođen segment američkih i azijskih turista, koji su pokazali najveći pad u dolascima zbog percepcije rizika.⁸²

Kao što je i ranije navedeno, za jasnije razumijevanje odnosa terorističkih napada i turističke potražnje provedena je korelacijska analiza za područje Francuske.

⁸² Schmude, Karl i Weber, "Tourism and Terrorism: Economic impact of terrorist attacks on the tourism industry. The example of the destination of Paris," 88-102.

	Zavisna varijabla	Nezavisna varijabla		
Godina	Turistički dolasci (u milijunima)	Teroristički napadi		
2010	128	3		
2011	130	11		
2012	136	8		
2013	140	12		
2014	153	3		
2015	158	10		
2016	157	9		
2017	166	41		
2018	171	26		
2019	174	25		
2020	92	25		
2021	117	7		
2022	168	9		
2023	180	4		
			CORREL =	0,1237026

Slika 9. Korelacijska analiza turističkih dolazaka i terorističkih napada u Francuskoj od 2010. do 2023.

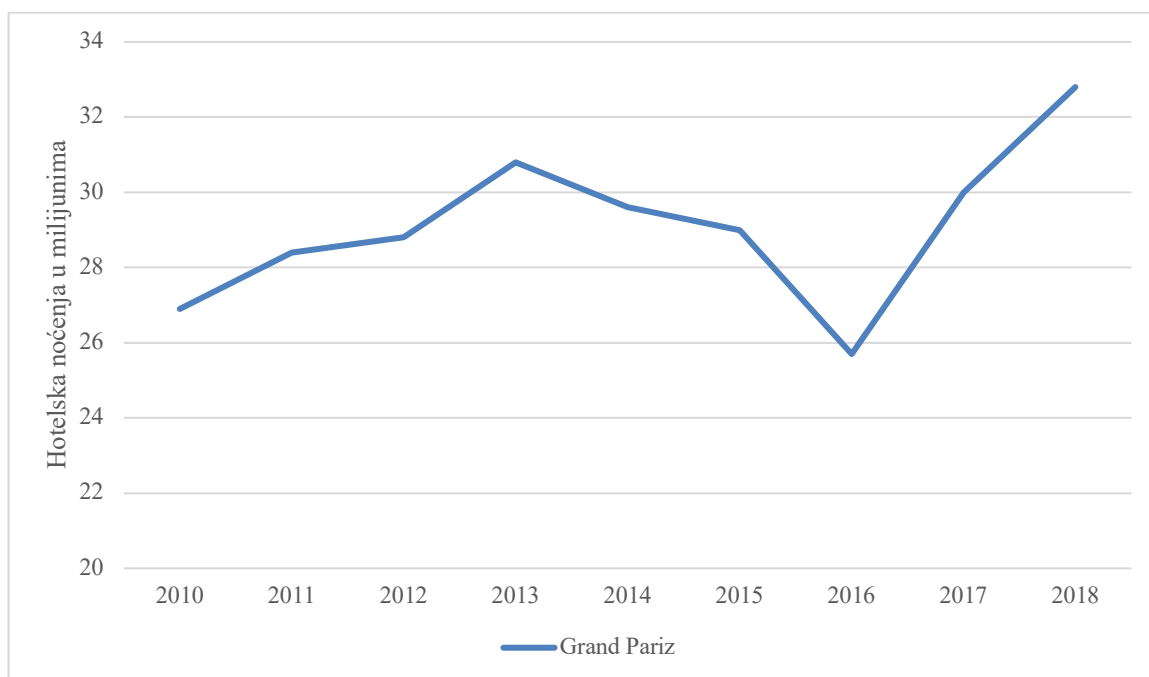
Izvor: Izrada autora prema podacima EUROSTAT-a i Vision of Humanity

Koeficijent korelacije od 0,12 u odnosu turističkih dolazaka i terorističkih napada na području Francuske predstavlja vrlo slabu i pozitivnu vezu ovih dviju varijabli. U kontekstu analize, to predstavlja minimalnu povezanost između broja terorističkih napada i broja turističkih dolazaka. Drugim riječima, porast ili pad broja terorističkih napada ne dovodi do značajnih promjena u broju turista koji posjećuju Francusku. Francuska poduzima učinkovite sigurnosne mjere, koje umanjuju percepciju rizika među turistima (dulje i poboljšane sigurnosne provjere, brza reakcija na incidente i prisutnost sigurnosnih službi). Međutim, uzimajući u obzir prethodno provedena istraživanja, jasno je da problem treba promatrati na još užoj mikrolokaciji, npr. Pariz.

Tek na mikrolokaciji može se utvrditi pravi utjecaj terorizma na turizam i turističke dolaske. U nastavku teksta navedeno je obrađeno na primjeru Pariza. Pariz je jedno od najistaknutijih turističkih odredišta u segmentu urbanog turizma, a 2017. zauzeo je 6. mjesto među najpopularnijim destinacijama urbanog turizma.⁸³ Prosječno trajanje boravka u Parizu te godine bilo je vrlo kratko, u prosjeku dva dana. Međutim, turistička industrija od izuzetne je važnosti za Pariz, jer predstavlja primarni izvor zaposlenosti. Domaći turizam ima značajnu ulogu, što potvrđuje podatak da su domaći turisti činili 40% ukupnog broja posjetitelja u 2015. godini, dok su preostali turisti bili uglavnom Amerikanci, Britanci,

⁸³ Schmude, Karl i Weber, "Tourism and Terrorism: Economic impact of terrorist attacks on the tourism industry. The example of the destination of Paris," 88-102.

Talijani i Nijemci.⁸⁴ Ipak, nakon napada 2015. godine u kojima je poginulo više od 150 ljudi⁸⁵, došlo je do smanjenja turističkih dolazaka i noćenja.

Graf 3. Hotelska noćenja međunarodnih turista u Grand Parizu od 2010. do 2018.

Izvor: izrada autora prema podacima Schmude, Karl i Weber, 2019. str. 6

Na grafu 3. nalaze se podaci o noćenjima u hotelima u Grand Parizu (središte grada Pariza i administrativna područja Hauts-de-Seine, Seine-Saint-Denis i Val-De-Marne) od 2010. do 2018. godine. Može se uočiti pad u broju noćenja nakon 2015. godine i napada u Parizu. Dakle učinak tako masovnih terorističkih napada na turističku potražnju ipak je značajan i snažan, no relativno kratkotrajan.

Teroristički napadi ne utječu samo na broj dolazaka, već i na potražnju za različitim vrstama turističkih usluga. Primijećeno je da turisti mijenjaju svoje preferencije i ponašanje, preferirajući sigurnije destinacije unutar Francuske, poput ruralnih područja i manjih gradova, umjesto velikih urbanih centara. Ovo ukazuje na promjenu u obrascima potražnje, gdje sigurnost postaje ključni faktor pri odabiru destinacije.

⁸⁴ Schmude, Karl i Weber, "Tourism and Terrorism: Economic impact of terrorist attacks on the tourism industry. The example of the destination of Paris," 88-102.

⁸⁵ Anthony i Souad, "Paris attacks were carried out by three groups tied to Islamic State, official says," 34-48.

Smanjenje turističkih dolazaka i promjena potražnje imaju direktne ekonomske posljedice. Djelatnost turizma, koja čini značajan dio francuskog BDP-a, suočila se s gubitkom prihoda i povećanjem troškova zbog pojačanih sigurnosnih mjera. Prema procjenama, teroristički napadi 2015. godine uzrokovali su gubitak od preko 1,5 milijardi eura u turističkom prihodu.⁸⁶

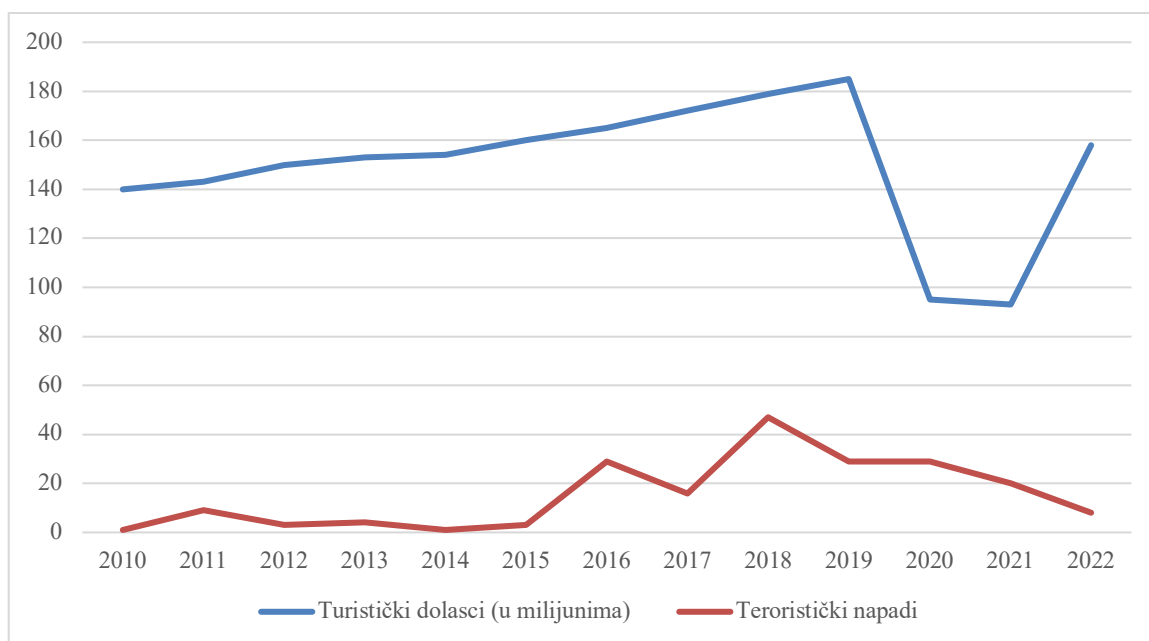
Iako terorizam ima značajan neposredni utjecaj, Francuska je pokazala sposobnost brzog oporavka. Unutar godinu dana nakon napada, broj turista počeo se vraćati na prethodne razine, potpomognut agresivnim marketinškim kampanjama i poboljšanim sigurnosnim mjerama. Dugoročne strategije uključuju jačanje sigurnosne infrastrukture i promicanje imidža Francuske kao sigurne destinacije.

4.3. Analiza na primjeru Njemačke

Teroristički napadi u Njemačkoj, poput onog u Berlinu 2016. godine, imali su značajan neposredan utjecaj na turističke dolaske. Napad na božićni sajam u Berlinu, u kojem je smrtno stradalo 12 osoba, rezultirao je padom broja dolazaka turista u glavne njemačke gradove, posebno u Berlin, u prvih nekoliko mjeseci nakon incidenta. Taj tragičan događaj doveo je do povećane zabrinutosti za sigurnost među potencijalnim posjetiteljima, što je rezultiralo otkazivanjem ili odgađanjem planiranih putovanja u Njemačku.

Sljedeći graf ukazuje na odnos turističkih dolazaka i terorističkih napada, te njihovo intenziviranje u 2016. i 2018. godini.

⁸⁶ Ibid.

Graf 4. Odnos turističkih dolazaka (u milijunima) i terorističkih napada u Njemačkoj od 2010. do 2022.

Izvor: izrada autora prema podacima EUROSTAT-a i Vision of Humanity

Nakon terorističkih napada, turisti su često mijenjali svoje destinacije unutar Njemačke, birajući manje izložene i manje urbanizirane destinacije. Gradovi poput Berlina, Hamburga i Münchena zabilježili su pad u broju dolazaka, dok su manji gradovi i ruralne destinacije postale privlačnije zbog percepcije sigurnosti. Navedeno sugerira da su turisti nastojali izbjeći velike okupljene prostore koji bi mogli biti mete napada. Isto tako, povećana svijest o sigurnosti među turistima značajno je utjecala na turističku potražnju. Turisti su sve više koristili online platforme za provjeru sigurnosnih informacija i konzultirali se s putničkim savjetnicima prije nego što odluče o putovanju. Sve to dovelo je do povećane potražnje za destinacijama koje su brzo i učinkovito implementirale sigurnosne mjere.

Isto tako, može se promatrati i korelacija turističkih dolazaka i terorističkih napada u Njemačkoj prema podacima iz prethodnog grafa.

	Zavisna varijabla	Nezavisna varijabla			
Godina	Turistički dolasci (u milijunima)	Teroristički napadi			
2010	140	1			
2011	143	9			
2012	150	3			
2013	153	4			
2014	154	1			
2015	160	3			
2016	165	29			
2017	172	16			
2018	179	47			
2019	185	29			
2020	95	29			
2021	93	20			
2022	158	8			
					CORREL = 0,10540618

Slika 10. Korelacijska analiza turističkih dolazaka i terorističkih napada u Njemačkoj od 2010. do 2022.

Izvor: Izrada autora prema podacima EUROSTAT-a i Vision of Humanity

Isto kao i ranije, koeficijent korelacije koji iznosi 0,105 ukazuje na slabu i pozitivnu korelaciju odnosa terorističkih napada i turističkih dolazaka. Shodno tome može se zaključiti da je država poput Njemačke preveliko područje, da bi teroristički napadi značajno utjecali na cijelu državu, već u trajanju od nekoliko mjeseci i to na području neke mikrolokacije na kojoj se dogodio teroristički čin. Isto tako, može se zaključiti, s obzirom na konstantan rast broja turista, da su pronašli alternativne destinacije u istoj državi.

Napadi su također doveli do promjena u preferencijama smještaja i aktivnosti. Turisti su počeli preferirati smještaj koji nudi viši nivo sigurnosti, poput luksuznih hotela s pojačanim sigurnosnim mjerama ili privatnih smještajnih objekata. Aktivnosti na otvorenom, poput planinarenja i biciklizma u ruralnim područjima, postale su popularnije u usporedbi s posjetama urbanim atrakcijama i događanjima u velikim gradovima.

Teroristički napadi također su utjecali na cjenovnu osjetljivost turista. Destinacije pogođene terorizmom često su bile prisiljene sniziti cijene kako bi privukle turiste i potaknule oporavak turističkog prometa. U Njemačkoj su smanjene cijene smještaja, aviokarata i turističkih paketa bile uobičajena strategija za ublažavanje negativnog utjecaja na potražnju. Iako niže cijene mogu privući određeni segment turista, dugoročna održivost takvih mjera je upitna jer destinacije moraju balansirati između privlačenja turista i održavanja profitabilnosti.

5. Budući trendovi i projekcije

U današnjem globaliziranom svijetu, turizam je postao jedan od najvažnijih ekonomskih sektora, ključan za gospodarski rast, zapošljavanje i međukulturno razumijevanje. S druge strane, terorizam predstavlja ozbiljnu prijetnju sigurnosti, destabilizira društva i unosi strah među ljude. Povezivanje ovih dvaju pojmova, terorizma i turizma, nameće važna pitanja o budućim trendovima i projekcijama: kako će se ove dvije pojave međusobno utjecati i kako ćemo se prilagoditi novim izazovima u budućnosti?

Jedan od ključnih trendova u budućnosti turizma bit će značajno povećanje sigurnosnih mjera. Nakon niza terorističkih napada u popularnim turističkim destinacijama, kao što su Pariz, Barcelona i Istanbul, sigurnost je postala prioritet za sve dionike u turističkom sektoru.⁸⁷ Tehnološki napredak omogućava uvođenje sofisticiranih nadzornih sustava, uključujući prepoznavanje lica, analizu većeg broja podataka i unaprijeđene metode kontrole putnika na aerodromima i drugim ključnim točkama. Međunarodna suradnja u borbi protiv terorizma također će biti intenzivirana, s naglaskom na razmjenu obavještajnih podataka i koordinaciju sigurnosnih agencija.⁸⁸ Očekuje se da će destinacije koje uspješno implementiraju ove mjere zadržati ili čak povećati broj posjetitelja.

Strah od terorizma može značajno utjecati na turističke preferencije. Turisti će se sve više okretati destinacijama koje se percipiraju kao sigurnije, što može rezultirati smanjenjem broja posjetitelja u regijama koje su povijesno bile pogođene terorističkim napadima. Primjerice, destinacije u Europi koje su doživjele terorističke napade mogle bi bilježiti pad broja turista, dok će zemlje s boljom sigurnosnom reputacijom, poput Japana ili Islanda, postati privlačnije. Ova promjena mogla bi značajno utjecati na redistribuciju turističkog prometa i ekonomske koristi koje turizam donosi, čime bi se mogao promijeniti i globalni turizam.

Krizni menadžment postat će ključno područje u turističkom sektoru.⁸⁹ Turističke destinacije morat će razvijati i unaprjeđivati efikasne planove za upravljanje kriznim situacijama, uključujući protokole za evakuaciju, hitne komunikacijske strategije i postupke

⁸⁷ Agarwal, Page i Mawby, "Tourist security, terrorism risk management and tourist safety," 89.

⁸⁸ Fuchs i Pizam, "18 The Importance of Safety and Security for Tourism Destinations," 300.

⁸⁹ Beirman, "Tourism crisis and safety management," 154-170.

za brz oporavak nakon incidenta. Takve mjere neće samo pomoći u minimiziranju štete, već će također pomoći u vraćanju povjerenja turista. Primjerice, destinacije koje brzo i efikasno reagiraju na krizne situacije mogu se brže oporaviti od negativnih učinaka terorističkih napada.

Digitalizacija će imati ključnu ulogu u budućnosti turizma. Korištenje digitalnih platformi za praćenje sigurnosnih prijetnji, informiranje turista i promicanje sigurnosnih mjera postat će sve važnije.⁹⁰ Mobilne aplikacije, društvene mreže i online recenzije bit će ključni alati za informiranje turista o trenutnoj situaciji u destinacijama koje planiraju posjetiti. Primjerice, aplikacije koje pružaju informacije o lokalnim sigurnosnim uvjetima, preporuke za sigurno putovanje i upozorenja o potencijalnim opasnostima mogu postati standardni dio turističkog iskustva.

Podizanje svijesti i edukacija turista o sigurnosnim mjerama i ponašanju u kriznim situacijama postat će prioritet. Informiranje turista o potencijalnim rizicima i načinu reakcije u slučaju terorističkog napada može značajno smanjiti paniku i omogućiti bržu i efikasniju reakciju.⁹¹ Kampanje koje promoviraju svijest o sigurnosti, obuke za prepoznavanje sumnjivih aktivnosti i pružanje informacija o lokalnim hitnim službama mogu povećati otpornost turističke industrije na terorističke prijetnje.

Budućnost turizma u kontekstu prijetnje terorizmom bit će obilježena povećanjem sigurnosnih mjera, promjenom turističkih preferencija, razvojem kriznog menadžmenta, povećanjem digitalne prisutnosti te edukacijom i podizanjem svijesti turista. Terorizam predstavlja ozbiljan izazov, no prilagodba novim sigurnosnim zahtjevima može pomoći u očuvanju sigurnosti i povjerenja u turističku industriju. Suradnja između turističkih djelatnika, sigurnosnih agencija i turista ključna je za stvaranje sigurnog i održivog turističkog okruženja. U konačnici, unatoč prijetnjama, turizam će nastaviti biti važan most između kultura, promovirajući mir i razumijevanje u svijetu suočenom s nesigurnostima.

⁹⁰ Kaszás i Keller, "The Emergence Safety and Security in the Tourism Strategies of EU Member States," 1717-1725.

⁹¹ Fuchs i Pizam, "18 The Importance of Safety and Security for Tourism Destinations," 300.

5.1. Predviđanje budućih sigurnosnih izazova

Kako bi se budući sigurnosni izazovi mogli jasnije predvidjeti potrebno je sagledavati trenutne trendove, tehnološki razvoj kao i globalne geopolitičke promjene. Stoga u nastavku slijedi prikaz budućih sigurnosnih izazova s kojima bi se Europska unija mogla suočiti.

Shema 4. Budući sigurnosni izazovi

Izvor: Izrada autora

Jedan od glavnih sigurnosnih izazova bit će evolucija terorističkih taktika. Terorističke grupe postaju sve sofisticiranije u svojim metodama, koristeći napredne tehnologije za planiranje i izvođenje napada. Cyber-terorizam i upotreba dronova za napade predstavljaju nove oblike prijetnji. Na primjer, upotreba dronova za nošenje eksploziva ili praćenje meta može značajno otežati tradicionalne metode sigurnosne zaštite. Cyber-napadi na ključnu infrastrukturu, poput aerodroma i hotelskih sustava, mogu destabilizirati turističke destinacije i izazvati kaos.

Hibridne prijetnje, koje kombiniraju konvencionalne terorističke metode s cyber-napadima i dezinformacijskim kampanjama, postat će sve prisutnije.⁹² Ove prijetnje mogu ciljati ne samo fizičke lokacije, već i digitalne sustave i informacije. Primjerice, koordinirani napadi koji uključuju fizičko nasilje i istovremene cyber-napade na komunikacijske mreže mogu značajno otežati odgovore na krizne situacije.

Geopolitička nestabilnost i regionalni sukobi mogu dovesti do povećanog broja terorističkih napada. Regije koje su politički nestabilne ili u kojima su prisutni dugotrajni sukobi često postaju plodno tlo za terorističke aktivnosti. Ovo može dovesti do izbjegavanja

⁹² Komarčević i Tadić, "Escalation Of Terrorism And Reflections On The Condition And Development Of The Tourism Sector," 505.

takvih destinacija od strane turista, što može negativno utjecati na lokalne ekonomije koje ovise o turizmu.⁹³

Migracijski tokovi, potaknuti sukobima, klimatskim promjenama i ekonomskom nestabilnošću, mogu dovesti do povećanja sigurnosnih rizika. Veliki priljev migranata može stvoriti logističke i sigurnosne izazove za zemlje domaćine, uključujući rizik od infiltracije terorističkih elemenata među migrante. Upravljanje migracijskim tokovima i integracija migranata bit će ključni izazovi za sigurnosne agencije.

Radikalizacija unutar domaćeg stanovništva i pojava domaćeg terorizma predstavljaju sve veći sigurnosni izazov. Internet i društvene mreže omogućuju terorističkim grupama da šire svoju ideologiju i regrutiraju nove članove globalno. Prevencija radikalizacije i deradikalizacijski programi postat će sve važniji u nastojanjima da se spriječi domaći terorizam.

Predviđanje budućih sigurnosnih izazova zahtijeva holistički, odnosno cjelovit pristup, koji uzima u obzir širok spektar faktora. Evolucija terorističkih taktika, hibridne prijetnje, geopolitička nestabilnost, migracijski tokovi, radikalizacija i klimatske promjene predstavljaju kompleksne izazove koji zahtijevaju inovativna i integrirana rješenja. Sigurnosne agencije, turistička industrija i vlade morat će blisko surađivati, koristeći napredne tehnologije, razvijajući efikasne krizne planove i promovirajući međunarodnu suradnju kako bi osigurali sigurnost turista i očuvali vitalnost turističke industrije. Samo kroz multidisciplinarni i proaktivan pristup moguće je adekvatno odgovoriti na ove izazove i stvoriti sigurno okruženje za budući razvoj turizma.

5.2. Inovacije i strategije za ublažavanje budućih prijetnji

Blockchain tehnologija može poboljšati sigurnost i transparentnost podataka, što je ključno za sigurnosne sustave. Tehnologija može se koristiti za zaštitu osjetljivih podataka, praćenje transakcija i osiguranje integriteta informacija. U turističkoj industriji, blockchain može

⁹³ Singleton, Isaac i Saffari, "Destination Safety and Dutch Tourism Flows," 54.

pomoći u zaštiti osobnih podataka turista i osiguravanju sigurnih transakcija, što dodatno jača povjerenje korisnika.⁹⁴ Nadalje, IoT (Internet of Things) tehnologije omogućavaju povezivanje i praćenje različitih sigurnosnih uređaja u stvarnom vremenu. Pametni senzori, kamere i detektori mogu pratiti okoliš, otkrivati neobične aktivnosti i automatski aktivirati sigurnosne protokole. Integracija ovih uređaja stvara sistematične sustave nadzora koji mogu brzo reagirati na prijetnje. Napredak značajno doprinosi sposobnosti ranog otkrivanja i prevencije terorističkih aktivnosti.

Povećanje suradnje među državama i sigurnosnim agencijama ključno je za borbu protiv terorizma. Međunarodne organizacije, poput Interpola i Europol, igraju ključnu ulogu u koordinaciji napora i razmjeni obavještajnih podataka. Razvoj globalnih mreža suradnje omogućava bržu reakciju na prijetnje i bolje razumijevanje globalnih terorističkih aktivnosti, što je ključno za proaktivnu prevenciju. Redovite zajedničke obuke i simulacijske vježbe između različitih sigurnosnih agencija i turističkih djelatnika mogu poboljšati pripravnost i koordinaciju u kriznim situacijama. Vježbe pomažu identificirati slabosti u sigurnosnim protokolima i razviti bolje strategije za hitne slučajeve, što značajno doprinosi sposobnosti brzog odgovora i smanjenju štete.

Turističke destinacije trebaju razviti cjelovite i opsežne krizne planove koji uključuju protokole za evakuaciju, hitnu komunikaciju i postupke za oporavak nakon incidenta. Planovi trebaju biti redovito ažurirani i testirani kako bi se osigurala njihova učinkovitost. Krizni planovi moraju biti integrirani i koordinirani s lokalnim, nacionalnim i međunarodnim sigurnosnim službama kako bi se postigla maksimalna učinkovitost. Edukacija turista o sigurnosnim mjerama i načinima reagiranja u kriznim situacijama može značajno smanjiti paniku i omogućiti bržu reakciju. Kampanje za podizanje svijesti koje informiraju turiste o lokalnim sigurnosnim uvjetima, preporučenim sigurnosnim praksama i kontaktima hitnih službi mogu povećati sigurnost i povjerenje turista. Inicijative trebaju biti kontinuirane i prilagođene specifičnim potrebama različitih turističkih tržišta. Uključivanje lokalnih zajednica u sigurnosne mjere može poboljšati otkrivanje i prevenciju terorističkih aktivnosti. Lokalne zajednice najbolje poznaju svoje okruženje i mogu brzo prepoznati sumnjive aktivnosti. Programi koji promiču suradnju između lokalnih vlasti, zajednica i

⁹⁴ Dadkhah, Rahimnia i Filimonau, "Evaluating the opportunities, challenges and risks of applying the blockchain technology in tourism: a Delphi study approach," 922-954.

sigurnosnih agencija mogu stvoriti snažniju mrežu sigurnosti, osnažujući lokalne kapacitete za prevenciju i odgovor na prijetnje.

Promocija održivog turizma može smanjiti ranjivost destinacija na terorističke napade. Održive prakse uključuju diversifikaciju turističke ponude, smanjenje ovisnosti o masovnom turizmu i razvoj lokalnih resursa. Mjere mogu poboljšati otpornost turističkih destinacija na krizne situacije i potaknuti dugoročnu održivost i ekonomski razvoj.

Inovacije i strateški pristupi ključni su za ublažavanje budućih prijetnji terorizma u turističkoj industriji. Primjena naprednih tehnologija, međunarodna suradnja, proaktivne mjere i otpornost na krizne situacije mogu značajno poboljšati sigurnost i stabilnost turističkih destinacija. Kroz integrirani i sveobuhvatan pristup, turistička industrija može se učinkovito suočiti s budućim sigurnosnim izazovima, osiguravajući sigurno i ugodno iskustvo za turiste širom svijeta. Ovaj pristup također doprinosi globalnoj sigurnosti i stabilnosti, čineći turizam moćnim alatom za promicanje mira i međunarodnog razumijevanja.

Zaključak

Terorizam i politička nestabilnost imaju značajan i složen utjecaj na turističku potražnju. Teroristički napadi i političke nesigurnosti negativno utječu na percepciju sigurnosti destinacija, što posljedično smanjuje broj dolazaka turista. Ovaj efekt je posebno izražen u politički nestabilnim i manje razvijenim zemljama, gdje nedostatak infrastrukture i slabiji institucionalni odgovori dodatno pogoršavaju situaciju. S druge strane, stabilne i razvijene države pokazuju veću otpornost na terorizam, dijelom zahvaljujući snažnijim sigurnosnim mjerama i boljim kriznim menadžmentom.

Analizom utjecaja terorizma na turističke dolaske i potražnju u Europskoj uniji otkriveno je nekoliko ključnih nalaza. Globalni indeks terorizma, kao pokazatelj trenutnih trendova i obrazaca terorističkih aktivnosti, ukazuje na regije unutar EU koje su podložnije terorističkim prijetnjama. Dok su balkanske i baltičke zemlje označene kao sigurnije, zapadne države poput Njemačke, Francuske, Italije i Španjolske otkrivene su kao područja s većim rizikom.

Korelacijska analiza odnosa terorističkih napada i turističke potražnje provedena na razini Europske unije pokazala je slabu do umjerenu pozitivnu povezanost. Navedeno ukazuje da teroristički napadi imaju određeni utjecaj na turističke dolaske, no ne u dovoljnoj mjeri da bi drastično smanjili ukupan broj turista u Europskoj uniji. Također, otkriveno je da teroristički napadi imaju značajniji negativni utjecaj na turističku potražnju na mikrolokacijama, i to uglavnom u kratkom vremenskom razdoblju nakon napada. Turisti, iako svjesni rizika, često pronalaze alternativne destinacije unutar same države ili Europske unije koje percipiraju sigurnijima.

Francuska, kao jedna od najpopularnijih turističkih destinacija, pokazala je specifične trendove u vezi s terorističkim napadima. Napadi u Parizu 2015. i Nici 2016. godine imali su neposredan negativan utjecaj na turističke dolaske, što je vidljivo iz pada dolazaka međunarodnih turista u mjesecima nakon napada. Korelacijska analiza za Francusku pokazala je vrlo slabu pozitivnu vezu između terorističkih napada i turističkih dolazaka. To sugerira da, iako teroristički napadi imaju utjecaj, on je minimalan i kratkotrajan, a izražen je na mikrolokacijama poput Pariza.

Slab i pozitivan koeficijent korelacije, odnosno veza terorističkih napada i turističkih dolazaka u Njemačkoj, ukazuje da teroristički napadi imaju minimalan utjecaj na broj turističkih dolazaka. Navedeno potvrđuje da su turisti skloni birati alternativne destinacije unutar Njemačke, umjesto da u potpunosti izbjegavaju tu državu.

Hipoteza 1 potvrđena je u smislu da postoji slaba do umjerena pozitivna povezanost (koeficijent korelacije iznosi 0,39) između terorističkih napada i turističkih dolazaka u Europsku Uniju. Iako je povezanost prisutna, veza nije dovoljno jaka da bi se smatrala značajnom u ekonomskom smislu.

U kontekstu hipoteze 2, donesen je zaključak kako nije u potpunosti potvrđena. Iako teroristički napadi imaju neposredan negativan utjecaj na turističke dolaske, posebno u mjesecima neposredno nakon napada, dugoročni utjecaj nije dovoljno značajan da bi se moglo reći kako teroristički napadi značajno smanjuju broj turističkih dolazaka u Europsku uniju kao cjelinu.

Istraživanje pokazuje da teroristički napadi imaju određeni utjecaj na turističke dolaske, no taj utjecaj je često ograničen i kratkotrajan. Ključ za razumijevanje utjecaja terorizma na turizam leži u analizi na mikrolokacijama, gdje se mogu primijetiti specifični trendovi i reakcije turističke potražnje. Za preciznije zaključke, potrebno je provesti dodatna istraživanja koja će se fokusirati na detaljne analize specifičnih lokacija i spektra faktora koji utječu na turističke dolaske i percepciju sigurnosti.

Bibliografija

- Agarwal, Sheela, Stephen J. Page, i Rob Mawby. "Tourist security, terrorism risk management and tourist safety." *Annals of Tourism Research* 89 (2021): 103207.
- Ali, A., Z. Arifin, i M. Hasi. "The challenges of tourism in the countries of the Arab Spring Revolutions." *Advances in Natural and Applied Sciences* 6.7 (2012): 1162-1171.
- Althnayan, Abdulrahman. *Tourism and terrorism: A crisis management perspective*. Diss. Doktorski rad, University of Hull, str. 42.-45., dostupno na: <https://hydra.hull.ac.uk/assets/hull:6064a/content>, 2012.
- Baker, David Mc A. "Tourism and terrorism: terrorists threats to commercial aviation safety & security." *International Journal of Safety & Security in Tourism/Hospitality* 12 (2015).
- Bandyopadhyay, Subhayu, Todd Sandler, i Javed Younas. "The toll of terrorism." *Finance & development* 52.2 (2015): 27.
- Beirman, David. "Tourism crisis and safety management." *The Sage handbook of tourism management* (2018): 154-170.
- Bilandžić, Mirko. *Nacionalna sigurnost: prognoziranje ugroza*. Zagreb: Despot infinitus, 2019.
- Butnaru, Gina Ionela, et al. "Analysis of economic growth in tourism under the impact of terrorism and of the waves of refugees." *Amfiteatru Economic* 20.12 (2018): 885-904.
- Cifci, Ibrahim, et al. "Effects of tourists' street food experience and food neophobia on their post-travel behaviors: the roles of destination image and corona-phobia." *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism* (2022): 1-28.
- Corbet, Shaen, et al. "The impact of terrorism on European tourism." *Annals of Tourism Research* 75 (2019): 1-17.
- Dadkhah, Mehdi, Fariborz Rahimnia, and Viachaslau Filimonau. "Evaluating the opportunities, challenges and risks of applying the blockchain technology in tourism: a Delphi study approach." *Journal of hospitality and tourism technology* 13.5 (2022): 922-954.

- Darabos, Éva, i Erika Könyves. "Significance of Tourism in Economy of the EU's Member States, Particularity Concerning the Employment." *Annals Of The University Of Oradea Economic Science* 24.1 (2015): 689-696.
- Dragović, Filip. *Sigurnost europskih granica i migracije*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2018.
- Europski ured za statistiku EUROSTAT
- Fidanboy, Kemal Berk. "Demand for Turkey as tourist destination." (2018).
- Florek, Iwona. "The role of tourism in European Union—selected issues." *Journal of Modern Science* 38.3 (2018): 41-52.
- Fuchs, Galia, i Abraham Pizam. "18 The Importance of Safety and Security for Tourism Destinations." *Destination marketing and management* (2011): 300.
- Goldman, Ogen S., i Michal Neubauer-Shani. "Does international tourism affect transnational terrorism?." *Journal of Travel Research* 56.4 (2017): 451-467.
- Gus, Martin. *Understanding terrorism: Challenges, Perspectives, and Issues*. California State University, Dominguez Hills, 2021.
- Harmon, Christopher C. *Terorizam danas*. Zagreb: Golden marketing, 2002.
- Holcomb, Judy, i Abraham Pizam. "Do incidents of theft at tourist destinations have a negative effect on tourists' decisions to travel to affected destinations?." *Tourism, security and safety*. Routledge, 2006. 105-124.
- Ingram, Hadyn, Salomeh Tabari i Wanthanee Watthanakhomprathip. "The impact of political instability on tourism: case of Thailand." *Worldwide hospitality and tourism themes* 5.1 (2013): 92-103.
- Jónsdóttir, Anita Anna. "Impact of Eyjafjallajökull on tourism and international flights." Diss. 2011.
- Kalinić, Pavle. *Teror i terorizam*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2003.
- Kesici, Büşra. "Covid-19 and Food Inflation: A Case Study of Arima Modeling in Turkey." (2023).
- Komarčević, Miodrag, i Milovan Tadić. "Escalation Of Terrorism And Reflections On The Condition And Development Of The Tourism Sector." *Paper Proceedings*.

- Korstanje, Maximiliano E., i Anthony Clayton. "Tourism and terrorism: conflicts and commonalities." *Worldwide Hospitality and Tourism Themes* 4.1 (2012): 8-25.
- Luca, Dumitru-Mihai, i Gabriel Căriman. *The Economic Cost of Terrorism at European Union Level*. No. 5024. EasyChair, 2021.
- Mahmood, Rafat, i Michael Jetter. "Communications technology and terrorism." *Journal of conflict resolution* 64.1 (2020): 127-166.
- Mataković, Hrvoje, i Ivana Cunjak Mataković. "The impact of crime on security in tourism." *Security and Defence Quarterly* 27.5 (2019): 1-20.
- Matika, Dario. *Turizam i sigurnost*. Zagreb: adriatica.net, 2007.
- Matzana, Velisaria, Aikaterina Oikonomou, i Michael Polemis. "Tourism activity as an engine of growth: Lessons learned from the European Union." *Journal of Risk and Financial Management* 15.4 (2022): 177.
- McCauley, Clark, i Sophia Moskalenko. "Mechanisms of political radicalization: Pathways toward terrorism." *Terrorism and political violence* 20.3 (2008): 415-433.
- Milardović, Anđelko. *Stranci pred vratima Europe*. Zagreb: Pan liber, Institut za europske i globalizacijske studije
- Moore, Melinda, Gould, Philip i Keary, Barbara. "Global Urbanization and Impact on Health." *International Journal of Hygiene and Environmental Health*, 206(4-5) (2003): 269–278.
- Muckley, Cal B. "Terrorism, Tourism and FDI: Estimating a lower bound on the Peace Dividend in Northern Ireland." (2010).
- Öğretmenoğlu, Mert, i Kartal Dogukan Çiki. "Safety And Security For Tourism: Challenges And Suggestions For Destinations Based On Literature Review." *Social, Human And Administrative Science* (2023): 195.
- Pappas, Nikolaos, and Andreas Papatheodorou. "Tourism and the refugee crisis in Greece: Perceptions and decision-making of accommodation providers." *Tourism Management* 63 (2017): 31-41.

- Pizam, Abraham. "A comprehensive approach to classifying acts of crime and violence at tourism destinations." *Journal of travel research* 38.1 (1999): 5-12.
- Pizam, Abraham, i Ginger Smith. "Tourism and terrorism: A quantitative analysis of major terrorist acts and their impact on tourism destinations." *Tourism Economics* 6.2 (2000): 123-138.
- Radić, Mijana, Lidija Petrić, i Neven Ivandić. "Contribution of tourism to economic convergence in the European Union member states." *European journal of tourism research* 29 (2021): 2913-2913.
- Reiner, Vivienne, et al. "Wish You Were Here? The Economic Impact of the Tourism Shutdown from Australia's 2019-20 'Black Summer' Bushfires." *Economics of Disasters and Climate Change* 8.1 (2024): 107-127.
- Roussou, Adamantia V., Vasiliki Papanikolaou, i Eleni Kornarou. "International Tourism and Global Public Health Crisis." *Journal of Tourism Research* V. (2021): 304.
- Sala-i-Martin, Xavier X. "The classical approach to convergence analysis." *The economic journal* 106.437 (1996): 1019-1036.
- Schmude, Jürgen, Marion Karl, i Florian Weber. "Tourism and Terrorism: Economic impact of terrorist attacks on the tourism industry. The example of the destination of Paris." *Zeitschrift für Wirtschaftsgeographie* 64.2 (2020): 88-102.
- Seabra, Cláudia, Jose Luis Abrantes, i Elisabeth Kastenholz. "The influence of terrorism risk perception on purchase involvement and safety concern of international travellers." *Journal of Marketing Management* 30.9-10 (2014): 874-903.
- Séraphin, Hugues i Jim Butcher. "Tourism management in the Caribbean: The case of Haiti." *Caribbean Quarterly* 64.2 (2018): 254-283.
- Singleton, S., Rami Isaac, i Nicholas Saffari. "Destination Safety and Dutch Tourism Flows." (2018).
- Sofronov, Bogdan. "The risk In tourism–terrorism, a threat For European tourism." *Annals of Spiru Haret University. Economic Series* 17.3 (2017): 95-118.
- Sönmez, Sevil F., i Alan R. Graefe. "Determining future travel behavior from past travel experience and perceptions of risk and safety." *Journal of travel research* 37.2 (1998): 171-177.

- Sönmez, Sevil F., Yiorgos Apostolopoulos, and Peter Tarlow. "Tourism in crisis: Managing the effects of terrorism." *Journal of travel research* 38.1 (1999): 13-18.
- Suntikul, Wantanee. "Tourism and war: global perspectives." *Handbook of globalisation and tourism*. Edward Elgar Publishing, 2019. 139-148.
- Svjetska turistička organizacija UNWTO, 4 stupa održivog turizma. <https://www.unwto.org/tourism4sdgs> (pristupljeno 10. svibnja 2024.).
- Svjetska turistička organizacija UNWTO, Globalni etički kodeks za turizam: Preambula. Santiago, Čile: WTO, 1999. <https://mint.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/101213-unwto-kodeks.pdf> (pristupljeno 12. svibnja 2024.).
- The European Union Agency for Law Enforcement Cooperation EUROPOL. "Izvješće o stanju i trendovima u području terorizma u Europskoj uniji (TE-SAT)"
- Vijeće Europske unije, "The EU's Cybersecurity Strategy for the Digital Decade," 1-10.
- Woolhouse, Mark. "Population Biology of Emerging i Re-Emerging Pathogens – Preface." *Philosophical Transactions of The Royal Society B Biological Sciences*, 356(1411) (2001): 981–982.
- World Heritage Convention UNESCO, Popis materijalne i nematerijalne svjetske baštine. <https://whc.unesco.org/en/list/> (pristupljeno 13. svibnja 2024.)
- World Travel & Tourism Council. *Travel and Tourism Economic Impact 2023*. World Travel & Tourism Council, 2023.
- Zenker, Sebastian, et al. "How the refugee crisis impacts the decision structure of tourists: A cross-country scenario study." *Tourism Management* 71 (2019): 197-212.

Popis ilustracija

Tablice

Tablica 1.	Udio turizma u BDP-u na globalnoj razini	6
Tablica 2.	Udio turizma u BDP-u na europskoj razini	6
Tablica 3.	Udio zaposlenih u turizmu na globalnoj razini	7
Tablica 4.	Udio zaposlenih u turizmu na europskoj razini	7
Tablica 5.	Popis svjetske baštine prema UNESCO-u	8
Tablica 6.	Analiza relevantne literature	44

Slike

Slika 1.	Ciljevi održivog razvoja – Agenda 2030. UNWTO	3
Slika 2.	Noćenja ostvarena putem online platformi između srpnja i rujna 2023. prema NUTS 2 regijama	9
Slika 3.	Najposjećeniji europski gradovi	12
Slika 4.	Globalni indeks mira	14
Slika 5.	Maslowljeva hijerarhija potreba	25
Slika 6.	Globalni indeks terorizma 2023.	32
Slika 7.	Teroristički napadi (izvršeni, neuspješni i spriječeni) i uhićenja zbog sumnje na terorizam u Europskoj uniji u 2022. godini	43
Slika 8.	Korelacijska analiza turističkih dolazaka i terorističkih napada u Europskoj uniji od 2010. do 2022.	50
Slika 9.	Korelacijska analiza turističkih dolazaka i terorističkih napada u Francuskoj od 2010. do 2023.	53
Slika 10.	Korelacijska analiza turističkih dolazaka i terorističkih napada u Njemačkoj od 2010. do 2022.	57

Grafovi

Graf 1.	Odnos turističkih dolazaka (u milijunima) i terorističkih napada u Europskoj uniji od 2010. do 2022.	50
Graf 2.	Odnos turističkih dolazaka (u milijunima) i terorističkih napada u Francuskoj od 2010. do 2023.	52
Graf 3.	Hotelska noćenja međunarodnih turista u Grand Parizu od 2010. do 2018.	54
Graf 4.	Odnos turističkih dolazaka (u milijunima) i terorističkih napada u Njemačkoj od 2010. do 2022.	56

Sheme

Shema 1.	Sigurnosne ugroze u turizmu	24
Shema 2.	Vrste terorizma	35
Shema 3.	Upravljanje kriznim situacijama	39
Shema 4.	Budući sigurnosni izazovi	60